

บทที่ 3

สภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมไทย พ.ศ. 2475 – 2487

ภูมิหลังทางด้านการเมือง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยในช่วงก่อนการเข้ามา มีอำนาจทางการเมืองของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาจพิจารณาได้ว่ามีส่วนสำคัญในการ ทำให้มองเห็นภาพรวมของนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

สภาพทางการเมืองในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ที่ทำให้ประเทศไทย เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบการปกครองระบอบ ประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญนับได้ว่าเป็นการเปิดศักราชของระบอบการปกครองใหม่ ภายใต้ การนำของกลุ่มบุคคลที่เรียกว่า คณะราษฎร ซึ่งผู้เข้าร่วมก่อการได้เริ่มก่อตัวมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2467 โดยเริ่มต้นจากข้าราชการทหาร และพลเรือนวัยหนุ่มที่ศึกษาอยู่ในทวีปยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในประเทศฝรั่งเศส ได้มีการปรึกษาหารือกันและมีการประชุมกันครั้งแรก เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2467 โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม 7 คน ซึ่ง 2 คนใน 7 คน นั้น ต่อมาได้เป็นนายกรัฐมนตรีของไทย คือ ร.ท.แปลก ชิตตะสังคะ (ภายหลังคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม) และหลวงประดิษฐมนูธรรม ซึ่งภายหลังการประชุมนั้นได้มีผู้เข้าร่วมขบวนการเพิ่มมากขึ้นทั้งนายทหารระดับสูงที่กำลังศึกษา อยู่ในโรงเรียนทหารของยุโรป และข้าราชการที่ถูกส่งไปอบรมวิทยาการเฉพาะทางสมัยใหม่

คณะราษฎรมีความคิดโดยมีแผนการแต่ไม่มีกำลัง ในปลายปี พ.ศ. 2474 จึงสร้าง ขบวนการร่วมกับนายทหารระดับสูง ผู้ซึ่งช่วยจัดองค์การและวางแผนเพื่อทำการปฏิวัติ คณะนาย ทหารระดับสูงดังกล่าวได้รับการศึกษาจากต่างประเทศเหมือนกัน โดยเฉพาะจากโรงเรียนทหารที่ ประเทศเยอรมนี จากการที่นายทหารดังกล่าวได้รับราชการมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ทำให้พวกเขามี ความไม่พอใจกับการผูกขาดอำนาจและการจำกัดการเลื่อนยศอยู่แต่ในพระราชวงศ์ พันเอกพระ ยายพลพลพยุหเสนา (พจน์ พหลโยธิน) ซึ่งเป็นผู้นำทหารระดับสูง ได้อธิบายในระยะเวลาต่อมาว่า

ที่เข้าร่วมการปฏิวัติเพราะมีความรู้สึกว่ารัฐบาลในขณะนั้น ไม่มีหลักเกณฑ์และความพร้อมที่จะดูแลประชาชน ความไม่พึงพอใจนี้เกิดเป็นชนวนสำคัญขึ้นเมื่อพระมหากษัตริย์ คือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ทรงพยายามแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่ตกต่ำ ด้วยการลดจำนวนข้าราชการ ตัดเงินเดือนและตัดงบประมาณทางทหาร (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, 2539: 429 – 430)

คณะปฏิวัติที่เรียกตัวเองว่า คณะราษฎรมีสมาชิกรวมทั้งสิ้น 99 คน โดยมีสายทหารบก 32 คน สายทหารเรือ 21 คน และสายพลเรือน 46 คน (ดูภาคผนวก ก)

ในคำประกาศของคณะราษฎรหลังจากที่ยึดอำนาจสำเร็จในวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 มีข้อความสำคัญที่อธิบายถึงสาเหตุของการปฏิวัติที่เน้นไปที่ความล้มเหลวภายใต้การปกครองระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในการแก้ปัญหาของประเทศ ไว้ว่า “กษัตริย์ยังทรงอำนาจอยู่เหมือนเดิม ทรงแต่งตั้งญาติวงศ์ และคนสอพลอไร้คุณงามความรู้ให้ดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ไม่ทรงฟังเสียงราษฎรปล่อยให้ข้าราชการใช้อำนาจหน้าที่ในทางทุจริต ... ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษ... ปกครองโดยขาดหลักวิชา ปล่อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่เห็นในการตกต่ำในทางเศรษฐกิจและการฝืดเคืองทำมาหากิน... รัฐบาลของกษัตริย์เหนือกฎหมายมิสามารถแก้ไขให้ฟื้นขึ้นได้ การที่แก้ไขไม่ได้ก็เพราะรัฐบาล... มิได้ปกครองเพื่อราษฎร... รัฐบาลของกษัตริย์ได้ตั้งเอารัฐกรเป็นทาส... ไม่นึกว่าเป็นมนุษย์” (ชัยอนันต์และชัตติยา กรวรรณสุต, 2532 : 168)

สาเหตุของการเปลี่ยนการปกครองที่กล่าวกันโดยทั่วไป อาจสรุปได้ดังนี้ คือ ความก้าวหน้าในการศึกษาที่บรรดาข้าราชการรุ่นใหม่ได้รับจากประเทศตะวันตก การเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในญี่ปุ่น และการปฏิวัติในประเทศเปอร์เซีย (อิหร่านปัจจุบัน) ประเทศตุรกี และประเทศจีน เหตุผลส่วนตัวของผู้ก่อการบางคนที่ไม่นิยมพวกเขาเพราะคิดว่าทำให้เกิดความไม่เป็นธรรมในระบบราชการ ประกอบกับเศรษฐกิจของประเทศไทยในขณะนั้นตกต่ำ และพระราโชบายของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาของประเทศได้

จุดมุ่งหมายหลักของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ก็เพื่อจะให้มีธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน โดยให้พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้ธรรมนูญ การปกครองแผ่นดิน ซึ่งคณะราษฎรได้สร้างขึ้นมารัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยมีชื่อว่า “พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475” ซึ่งหลวงประดิษฐมนูธรรม นำขึ้นทูลเกล้าถวายให้พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ ประกาศใช้ รัฐธรรมนูญฉบับนี้มี 39 มาตรา โดยคณะกรรมการราษฎร

มีอำนาจและหน้าที่ดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของรัฐสภา เสนาบดีกระทรวงต่าง ๆ ต้องรับผิดชอบในการบริหารราชการในกระทรวงต่อคณะกรรมการราษฎร ซึ่งคณะกรรมการราษฎรส่วนมากเป็นผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งนี้เพื่อจะได้ควบคุมการบริหารราชการแผ่นดิน ให้เป็นไปตามนโยบายของคณะราษฎร

ธรรมนูญการปกครองแผ่นดินชั่วคราว พุทธศักราช 2475 นี้ ทำให้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลง เพราะธรรมนูญการปกครองนี้ได้กำหนดการจัดตั้งอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ และฝ่ายบริหารขึ้นมาโดยไม่ขึ้นกับพระมหากษัตริย์อีกต่อไป กล่าวคือในฝ่ายนิติบัญญัตินั้นระบุให้คณะราษฎร มีการแต่งตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรชั่วคราวจำนวน 70 นาย ส่วนฝ่ายบริหาร คือ คณะรัฐบาลนั้นได้ให้สภาเป็นผู้เลือกหัวหน้าฝ่ายบริหาร ซึ่งเรียกว่า ประธานคณะกรรมการราษฎร (พระยามโนปกรณนิติธาดา หรือ ก้อน หุตะสิงห์ เทียบเท่านายกรัฐมนตรี) และให้ประธานคณะกรรมการราษฎรเลือกสมาชิกสภา 14 คน เพื่อเป็นกรรมการ (เทียบเท่ารัฐมนตรี) โดยกรรมการ 14 คนนี้ ประธานคณะกรรมการราษฎรเลือกและต้องให้สภาเห็นชอบด้วย นอกจากนี้คณะราษฎรยังมีอำนาจทางการเมืองโดยการตั้งผู้ทำหน้าที่รักษาพระนครอีกส่วนหนึ่ง คณะราษฎรได้ประกาศหลัก 6 ประการ ซึ่งถือเป็นหลักนโยบายในการบริหารประเทศ คือ

- 1) จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจของประเทศไว้ให้มั่นคง
- 2) จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ ให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มากที่สุด
- 3) จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง
- 4) จะต้องให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรเช่นที่เป็นอยู่)
- 5) จะต้องให้ราษฎรได้มีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก 4 ประการดังกล่าวข้างต้น
- 6) จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

การเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เกิดขึ้นนั้น เมื่อพิจารณาจากสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการปกครองและหลัก 6 ประการในการปกครองประเทศอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าเป็นเรื่องของการเปลี่ยนแปลงความเชื่อที่คณะราษฎรเห็นว่าระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ไม่เอื้อต่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศ ดังนั้นการใช้อำนาจเข้าทำรัฐประหาร โดยสถาปนารัฐ

ธรรมนูญ ขึ้นเหนือพระมหากษัตริย์ จึงเป็นสิ่งที่มีความชอบธรรม หรือสมเหตุสมผล เพื่อให้ชาวไทยมีชีวิตที่ดีขึ้น

หลังจากที่ใช้รัฐธรรมนูญฉบับชั่วคราวในการปกครองแผ่นดิน คณะราษฎรก็ได้ตั้งอนุกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรขึ้นมา และได้นำขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ลงพระปรมาภิไธยประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรก เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ซึ่งฝ่ายบริหารได้ลาออกเพื่อให้มีการแต่งตั้งใหม่โดยเนื้อหาของรัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกนี้ สมาชิกสมานิติบัญญัตินั้นไม่ได้มาจากการเลือกตั้งจากราษฎรทั้งหมด แต่กำหนดให้มาจากการเลือกตั้งเพียงครึ่งเดียว กล่าวคือ ในบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กำหนดว่าเมื่อราษฎรมีสติหรือออกเสียงเลือกตั้งยังไม่จบประถมศึกษาศึกษามากกว่าครึ่งของจำนวนทั้งหมด ก็ให้มีสมาชิกสภา 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 มาจากการเลือกตั้งของประชาชนและประเภทที่ 2 มาจากการแต่งตั้งของพระมหากษัตริย์ โดยสมาชิกทั้ง 2 ประเภทนี้มีจำนวนเท่ากัน (มาตรา 65 อ้างถึงใน ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์, 2539: 110) ทั้งนี้บทเฉพาะกาลได้กล่าวด้วยว่า การมีสมาชิกแต่งตั้งจะมีได้ไม่เกิน 10 ปี นับตั้งแต่วันที่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินชั่วคราว ซึ่งในความเป็นจริงนั้น สมาชิกที่มาจากแต่งตั้งไม่ใช่เป็นสมาชิกที่จากการเลือกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ด้วยพระองค์เองแต่เป็นการเสนอซึ่งให้รัชกาลที่ 7 ทรงลงพระปรมาภิไธยเท่านั้น นอกจากนี้รัฐธรรมนูญฉบับถาวรฉบับแรกนี้ ยังไม่มีข้อกำหนดให้ประชาชนมีเสรีภาพในการตั้งพรรคการเมือง และไม่มีการกำหนดว่าจะมีการจัดการเลือกตั้งสมาชิกสภาประเภทที่ 1 เมื่อใด ทำให้สมาชิกแต่งตั้งชุดแรก 70 คน ได้ทำหน้าที่เป็นสมาชิกสมานิติบัญญัติ ไปก่อนจนกว่าจะมีการเลือกตั้ง

เมื่อมีการประกาศใช้ฉบับวันที่ 10 ธันวาคม พ.ศ. 2475 ก็ได้มีพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ตั้งพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรีอีก และได้ตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่อีก 20 ท่าน (ได้มีการเปลี่ยนชื่อ ประธานคณะกรรมการราษฎรมาเป็นนายกรัฐมนตรี และคณะกรรมการราษฎรเป็นคณะรัฐมนตรี) โดยฝ่ายบริหารชุดนี้ได้รับการแต่งตั้งให้ดูแลกระทรวงโดยตรง มิใช่เป็นตำแหน่งบริหารแบบคณะกรรมการราษฎรซึ่งมีลักษณะชั่วคราว และทำหน้าที่เป็นองค์กรกลางระหว่างสภาผู้แทนราษฎรกับกระทรวง ทบวง กรม ซึ่งไม่ได้มีลักษณะที่เป็นฝ่ายบริหารอย่างแท้จริง คณะบริหารชุดใหม่ของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา มีรัฐมนตรีประจำกระทรวง 7 กระทรวง รัฐมนตรีลอยอีก 13 นาย (ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, 2513: 4) ซึ่งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีประจำกระทรวงทั้งหมดมีพระยา 5 นาย พระ 1 นาย หลวง 4 นาย และผู้ไม่มีบรรดาศักดิ์

3 นาย ซึ่งในบรรดาระฐมนตรียลอย 13 นาย นั้นมีสมาชิกของคณะราษฎร อยู่ถึง 10 นาย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2538: 112) ซึ่งมีบุคคลสำคัญ 4 คน อยู่ด้วยกันคือ พระยาพหลพลพยุหเสนา พระยาทรงสุรเดช หลวงพิบูลสงคราม และหลวงประดิษฐมนูธรรม การที่คณะราษฎรได้มอบหมายให้ พระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นผู้นำรัฐบาล ก็เพื่อหวังให้คณะรัฐบาลซึ่งส่วนใหญ่เป็นขุนนางเก่ามาเป็น ตัวเชื่อม หรือกันชนระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่ (แถลงการณ์เรื่องสมาคมคณะราษฎร หนังสือพิมพ์ศรีกรุง อ่างถึงใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2535: 20) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคณะราษฎร พยายาม ประนีประนอมกับพระมหากษัตริย์และเจ้านาย ขุนนางระดับอาวุโส เพราะเหตุว่าสมาชิกส่วนใหญ่ของคณะราษฎรนั้นเป็นเพียงขุนนางที่มีได้ครอบครองปัจจัยการผลิตของสังคมเอาไว้ ทำให้ไม่มีฐานอำนาจทางเศรษฐกิจของตนเอง นอกจากนี้คณะราษฎรส่วนใหญ่เป็นขุนนางระดับกลาง ซึ่งยังไม่มีบารมีทางการเมืองเพียงพอ

ความแตกแยกภายในคณะราษฎร

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองสำเร็จลง แทนที่คณะราษฎรจะร่วมมือกันทำงานบริหารประเทศตามหลัก 6 ประการที่ตั้งไว้ กลับปรากฏว่าบรรดาผู้นำของคณะราษฎรได้เกิดเรื่องบาดหมางกัน อันเป็นต้นเหตุของความแตกแยกภายในคณะราษฎร ซึ่งปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความแตกแยก อาจสรุปได้ว่าเกิดจาก ความแตกแยกทางการเมือง และการเรื่องเค้าวางเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรม

เนื่องจากผู้ก่อการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองส่วนใหญ่เป็นฝ่ายทหาร ดังนั้นบทบาทสำคัญในการควบคุมสถานการณ์ภายในประเทศ และการจัดการปกครองประเทศชั่วคราวในขณะนั้นจึงอยู่ในความรับผิดชอบของผู้นำฝ่ายทหาร ซึ่งผู้นำฝ่ายทหารที่มีบทบาทสำคัญในขณะนั้นคือ พ.อ. พระยาพหลพลพยุหเสนาและพระยาทรงสุรเดช ดังนั้นเมื่อการยึดอำนาจสิ้นสุดลงทั้งสองท่านจึงได้รับตำแหน่งที่สำคัญทางการเมืองเท่าเทียมกัน กล่าวคือ พระยาพหลพลพยุหเสนา หัวหน้าคณะปฏิวัติ ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก ส่วนพระยาทรงสุรเดช เข้ารับตำแหน่ง รองผู้บัญชาการทหารบกฝ่ายธุรการ ถึงแม้ว่าพระยาทรงสุรเดชจะอยู่ในตำแหน่งรองผู้บัญชาการ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว พระยาทรงสุรเดชสามารถสั่งราชการในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกได้เมื่องานมีลักษณะก้าวก่ายซึ่งกันและกันจึงกลายเป็นต้นเหตุของความขัดแย้ง เพราะในบางครั้งพระยาทรง

สุรเดช ได้สั่งงานราชการต่าง ๆ ด้วยตนเอง โดยมีได้ปรึกษาพระยาพลพลพยุหเสนาในบางครั้ง (เสาวรักษ์, 2508: 224) ดังนั้นในระยะต่อมาจึงเกิดการแย่งชิงอำนาจซึ่งกันและกันของทั้งสองฝ่าย

นอกจากนี้พระยาทรงสุรเดชได้พยายามลดอำนาจของหลวงพิบูลสงคราม ซึ่งเป็นนายทหารคนสนิทของพระยาพลพลพยุหเสนา ซึ่งก่อนหน้านั้นเคยมีเรื่องบาดหมางใจกันในเรื่องการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงกองทัพบก ซึ่งพระยาทรงสุรเดชนิยม การปรับปรุงกองทัพตามแบบของเยอรมัน ส่วนหลวงพิบูลสงครามนั้นนิยมระเบียบแบบแผน กองทัพของฝรั่งเศส ซึ่งในระยะเวลาต่อมา พระยาทรงสุรเดชได้ดำเนินการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงภายในกองทัพบก มีการยุบกรมกองทหารต่าง ๆ ลงมาเป็นกองทัพ ซึ่งให้กองทัพต่าง ๆ ขึ้นตรงต่อผู้บังคับการและให้ผู้บังคับบัญชาการทหารเหล่าต่าง ๆ ขึ้นตรงต่อผู้บัญชาการทหารบก ซึ่งพระยาทรงสุรเดช ดำรงตำแหน่งเป็นรองผู้บัญชาการ ซึ่งมีสิทธิ์เท่าเทียมกับผู้บัญชาการทหารบก ซึ่งในการโยกย้ายครั้งนั้นได้มีข่าวออกมาว่า หลวงพิบูลสงคราม ถูกสั่งให้ย้ายไปประจำกรมยกบัตร ซึ่งเป็นกรมที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับควบคุมกำลังสำคัญ ๆ แต่ในที่สุดแล้ว หลวงพิบูลสงคราม ยังคงประจำอยู่กรมทหารขึ้นใหม่ตามเดิม (ละเอียดยศ หลวงพิบูลสงคราม, 2516: 570) ซึ่งข่าวการโยกย้าย ประกอบกับการรู้สึกลดอำนาจและอิทธิพลของตน ทำให้ หลวงพิบูลสงครามรอโอกาสที่จะตอบโต้พฤติกรรมของพระยาทรงสุรเดช

จะเห็นว่าเมื่อ หลวงพิบูลสงคราม ได้ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรีแล้วหลวงพิบูลสงคราม ได้พยายามทุกวิถีทางที่จะกำจัดอิทธิพลของพระยาทรงสุรเดชออกไป ลักษณะความแตกแยกดังกล่าวทำให้คณะราษฎรแตกแยกออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายพระยาพลพลพยุหเสนา กับ พระยาทรงสุรเดช

ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2476 รัฐบาลได้ปฏิเสธข้อเสนอการขอตั้งพรรคการเมืองในชื่อ ว่า “สมาคมคณะชาติ” ของกลุ่มข้าราชการและนายทหารของระบอบเก่ากลุ่มหนึ่ง เช่น พระยาโทณวณิกมนตรี (นายกสมาคม) ขุนศรีพิชัยสงคราม (อุปนายก) น.อ. พระแสงสิทธิการ ร.น. (อุปนายก) หลวงวิจิตรวาทการ (เลขาธิการ) น.อ.พระยาศรภักย์พิพัฒน์ ร.น. (กรรมการ) นายพลตรีพระยาเสนาสงคราม (กรรมการ) นายชวลิต อภัยวงศ์ (กรรมการ) (นิคม จารุมณี, 2519: 134) แต่ในขณะนั้นมีพรรคการเมืองเพียงพรรคการเมืองเพียงพรรคเดียว คือ “สมาคมคณะราษฎร” (ในขณะนั้น คงใช้คำว่าสมาคม แทนคำว่าพรรค” ภายใต้การนำของคณะราษฎร โดยมีพระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร) เป็นนายกสมาคมคณะราษฎร ซึ่งมีจำนวนสมาชิก

เป็นจำนวนมาก เท่ากับเป็นการขยายฐานการสนับสนุนของคณะราษฎร ทำให้มีสภาพเป็นพรรคการเมืองโดยพฤตินัย

ดังนั้นในการปฏิเสธข้อเสนอการจัดตั้ง และห้ามข้าราชการเป็นสมาชิกของสมาคมคณะชาติก็เท่ากับรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ไม่ยอมให้สมาคมคณะราษฎรเป็นพรรคการเมืองด้วยเช่นกัน ซึ่งนับได้ว่าเป็นความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา และคณะราษฎร หรืออาจกล่าวในอีกแง่หนึ่งได้ว่าเป็นความขัดแย้งระหว่างระบอบเก่ากับระบอบใหม่ ความขัดแย้งมาปรากฏเด่นชัดขึ้นในช่วงที่ หลวงประดิษฐมนูธรรม ได้เสนอเค้าโครงเศรษฐกิจในการพัฒนาประเทศ หรือสมุดปกเหลือง อันเป็นการผสมผสานแนวคิดระหว่างทุนนิยมกับสังคมนิยม ซึ่งเสนอให้รัฐบาลเป็นผู้ประกอบการทางเศรษฐกิจ ทางเกษตร และอุตสาหกรรมที่สำคัญ เพื่อที่จะทำให้ทรัพยากรแรงงานถูกใช้ไปอย่างเต็มที่ และนำเอาเทคโนโลยีการผลิตที่มีขีดความสามารถสูงมาใช้มากขึ้น โดยรัฐบาลจะเป็นเจ้าของที่ดินที่ใช้ในการทำเกษตร และให้เกษตรกรเป็นลูกจ้างของรัฐบาล โดยได้รับเงินเดือนและบำนาญจากรัฐ

รัฐบาลหวังว่าผลจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจนี้จะทำให้เกิดผลิตภาพทางเกษตรที่ดีขึ้น ส่งผลให้ประชาชนส่วนรวมมีรายได้และสวัสดิการที่ดีขึ้นเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ ที่หลวงประดิษฐมนูธรรมร่างขึ้นมานั้น ได้นำเสนอสิ่งใหม่ให้กับสังคมในขณะนั้น นั่นคือ การที่รัฐบาลใช้พันธบัตรซื้อที่ดินสำหรับการเพาะปลูกทั้งหมด (ยกเว้นที่อยู่อาศัย) ดังนั้นชาวนาชาวไร่ก็จะกลายเป็นลูกจ้างของรัฐบาล ได้รับเงินเดือน รัฐบาลคุมกิจการค้าใหญ่สุดของประเทศ คือข้าว ทั้งในด้านการผลิตและการขาย ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการตัดพ่อค้าคนกลางออกไปจากระบบ ในขณะที่เดียวกันระบบกักไชชาติทุนก็จะถูกขจัดออกไป ประชาชนจะซื้อข้าวของเครื่องใช้จากร้านค้าของรัฐบาล

หากพิจารณาตามแผนการเศรษฐกิจดังกล่าวเป็นเรื่องใหญ่โตมาก เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ในการผลิตและปัจจัยการผลิตของคนทั้งชาติ และที่สำคัญที่สุด ก็คือ มีผลกระทบโดยตรงและรุนแรงต่อเจ้าและขุนนางในระบอบเก่า ซึ่งมีจำนวนไม่น้อยที่มีพื้นฐานทางเศรษฐกิจจากการเป็นเจ้าของที่ดินจำนวนมาก อันนำมาซึ่งปฏิกิริยาตอบโต้อย่างรุนแรง (อ้างศักดิ์เพชรเลิศอนันต์, 2534: 283-290) เค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาตินี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานในหลัก 6 ประการของคณะราษฎรที่ว่า "จะต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะหางานให้ราษฎรทุก ๆ คนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาก"

ซึ่งหลังจากที่หลวงประดิษฐมนูธรรมได้เสนอเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติ ก็ได้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ และคัดค้านอย่างรุนแรงจากกลุ่มของขุนนางอาวุโส ภายใต้การนำของพระยามโนปกรณนิติธาดาซึ่งได้รับการสนับสนุนจากทั้งรัชกาลที่ 7 และกลุ่มผู้ก่อการฝ่ายทหารบางคน เช่น พระยาทรงสุรเดช พระยาฤทธิอัคเนย์ พระประศาสน์พิทยายุทธ์ หลวงชำนาญยุทธศิลป์ หลวงรณสิทธิพิชัย เป็นต้น ในขณะที่ฝ่ายเห็นด้วยกับแนวคิดของหลวงประดิษฐมนูธรรมจะเป็นฝ่ายของสมาชิกผู้ก่อการ และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในกลุ่มหนุ่มพลเรือน ส่วนพระยาพหลพลพยุหเสนา และหลวงพิบูลสงครามมีท่าที่เป็นกลาง

รัฐบาลได้แถลงนโยบายของรัฐบาลถึงเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติว่า “มีการเถียงกันอยู่ 2 ทาง ทางหนึ่งรัฐบาลเข้าจัดการทำอะไรเสียหมด ซึ่งเป็นการตั้งเงินไป ... อีกทางหนึ่งก็คือรัฐบาลไม่ทำอะไรเลยปล่อยให้ราษฎรทำกันเองซึ่งก็เป็นการหย่อนเงินไป... ฉะนั้นจุดหมายของรัฐบาลนี้จึงคิดเข้ามามีส่วนในกิจการที่เห็นเป็นสำคัญ... และในเรื่องกรรมสิทธิ์แห่งทรัพย์สินนั้น รัฐบาลก็จะยังคงพูดและถือต่อไปว่าทรัพย์สินของราษฎรที่ทั้งหลายจนได้รับการคุ้มครอง” (ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, 2517: 51) ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับเค้าโครงเศรษฐกิจแห่งชาติของหลวงประดิษฐมนูธรรมนั้น มองว่าเค้าโครงเศรษฐกิจนี้เป็นหลักการของคอมมิวนิสต์ ซึ่งขัดกับแนวทางการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาที่มีลักษณะเป็นแบบเสรีนิยมแท้จะไม่มี ความแตกต่างไปจากการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจในสมัยของสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ในวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 รัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดา ได้ออกพระราชกฤษฎีกานัดประชุมสภาผู้แทนราษฎร และคณะรัฐมนตรี ในพระราชกฤษฎีกานี้ระบุด้วยว่าให้งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตราที่ขัดกับพระราชกฤษฎีกานี้ ในขณะที่เดียวกันก็มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีใหม่ ซึ่งการปิดสภาและให้งดใช้รัฐธรรมนูญในบางมาตรานั้นเท่ากับว่าเป็นการรัฐประหารในอีกรูปแบบหนึ่งอำนาจทั้งทางด้านบริหารและนิติบัญญัติถูกโอนมาไว้ที่ตัวนายกรัฐมนตรีโดยอาศัยอำนาจของพระมหากษัตริย์ในรูปของพระราชกฤษฎีกา รัฐบาลได้ให้เหตุผลถึงการปิดสภาในครั้งนี้ โดยการออกแถลงการณ์ว่า “ในคณะรัฐมนตรีบัดนี้เกิดการแตกแยกออกเป็น 2 พวก มีความเห็นแตกต่างกันและไม่สามารถจะคล้อยตามกันได้ความเห็นข้างน้อยนั้นปรารถนาที่จะวางนโยบายเศรษฐกิจอันมีลักษณะเป็นคอมมิวนิสต์... สมาชิกแห่งสภาผู้แทนราษฎรในเวลานี้... ประกอบไปด้วยสมาชิกที่แต่งตั้งขึ้นชั่วคราว... หากครั้นที่จะเพียงร่างนโยบายทางเศรษฐกิจใหม่ เป็น

การเปลี่ยนแปลงของเก่าอันมีใช้อยู่ ประดุจเป็นการพลิกแผ่นดิน...(ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, 2517 : 60 – 64)

และในวันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2476 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์ พุทธศักราช 2476 โดยมีการกำหนดว่า "คอมมิวนิสต์ หมายความว่าวิธีการหรือหลักการเศรษฐกิจ ประกอบด้วยการเลิกร้ายทั้งหมดหรือแต่บางส่วน ซึ่งสนับสนุนส่งเสริมการรวมที่ดินหรือการรวมอุตสาหกรรมหรือรวมทุนหรือรวมแรงงานเป็นของรัฐบาล" ซึ่งมีโทษระวางจำคุกไม่เกิน 10 ปี และให้ปรับไม่เกิน 5 พันบาท (ประเสริฐ ปัทมะสุคนธ์, 2517: 65) ซึ่งระบุโทษแก่ผู้สนับสนุนส่งเสริมความเป็นคอมมิวนิสต์ หรือสนับสนุนส่งเสริมลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งที่เป็นด้วยวาจา หรือลายลักษณ์อักษร หรือเอกสารตีพิมพ์หรือด้วยอุบายใด ๆ นอกจากนี้รัฐบาวยังได้แก้ไขประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เกี่ยวกับการจดทะเบียนสมาคมมิให้เป็นสมาคมการเมืองที่น่าจะเป็นภัยอันตรายต่อสันติภาพของประชาชนหรือก่อให้เกิดความไม่สงบ ซึ่งการออกพระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ดังกล่าวเป็นการแสดงเจตนาของรัฐบาลที่จะกำจัดอิทธิพลของหลวงประดิษฐมนูธรรมที่มีอยู่ในขณะนั้น

อาจสรุปได้ว่ารัฐบาลมีเป้าหมายที่จะให้การวางแผนเศรษฐกิจในลักษณะที่คุกคามต่อฐานะของกลุ่มชนของระบอบเก่าสิ้นสุดลงไปพร้อม ๆ กับการขจัดสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และรัฐมนตรีบางคนที่มีเป้าหมายทางเศรษฐกิจที่แตกต่างไปจากแนวคิดของรัฐบาล ออกไปจากระบบการเมือง และเพื่อแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลยังคงสนใจต่อการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจอยู่ รัฐบาลจึงได้ตั้งสภาเศรษฐกิจขึ้นมีหน้าที่ให้คำปรึกษาเรื่องเศรษฐกิจโดยมีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และมีแนวทางเศรษฐกิจในรูปของเสรีนิยมตามเดิม ซึ่งพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์นี้มีความหมายครอบคลุมโครงการทั้งหลายที่มีจุดมุ่งหมายจะเปลี่ยนแปลงสังคม โดยเฉพาะโครงการที่ปฏิเสธกรรมสิทธิ์ทรัพย์สินส่วนบุคคลเนื่องจากต้องการให้ทรัพย์สินทั้งหลายเป็นของชุมชนของรัฐ

เหตุการณ์ในขณะนั้นเกิดความรุนแรงค่อนข้างมากในแง่ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเรื่องเค้าโครงทางเศรษฐกิจ หนังสือพิมพ์ที่รายงานเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องถูกสั่งปิด มีการตีพิมพ์บทความวิจารณ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อเค้าโครงทางเศรษฐกิจ เช่น ในกรณีที่หลวงประดิษฐมนูธรรมกล่าวว่า "เมื่อเห็นสภาพชาวนาในชนบทก็ตีเห็นความยากจนอนาถาในพระนครก็ตี ก็ปรากฏความสมเพชเวทนาขึ้นในทันใด" ซึ่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีพระบรมราชวินิจฉัยว่า "ข้าพเจ้าขอกล่าวว่า ราษฎรของเราตลอด

จนชนชั้นขบถยังมีได้ปรากฏเลยว่าอดตาย นอกจากนี้ยังวินิจฉัยว่า “โครงการนี้เป็นโครงการอันเดียวอย่างแน่นอนที่ประเทศรัสเซียให้อยู่ส่วนใครจะเอาอย่างใครนั้นข้าพเจ้าไม่ทราบ สตาลินจะเอาอย่างหลวงประดิษฐมนูธรรม หรือหลวงประดิษฐ์ฯจะเอาอย่างสตาลินก็ตอบไม่ได้ ตอบได้ข้อเดียวว่า โครงการทั้งสองนี้เหมือนกันหมด (ไมตรี เด่นอุดม, 2516: 326) ในช่วงเวลาต่อมาหลวงประดิษฐมนูธรรม และพรรคพวกฝ่ายราชการพลเรือนถูกขับออกจากคณะรัฐมนตรี และให้หลวงประดิษฐมนูธรรมเดินทางไปพักผ่อนที่ประเทศฝรั่งเศส โดยรัฐบาลเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ ซึ่งเท่ากับเป็นการเนรเทศออกนอกประเทศนั่นเอง

ดังนั้นเค้าโครงเศรษฐกิจของหลวงประดิษฐมนูธรรมจึงกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้คณะราษฎรเกิดความแตกแยกอย่างชัดเจน เพราะผู้ก่อการปฏิวัติที่ยังนิยมในตัวพระมหากษัตริย์เกิดความหวั่นเกรงว่าคณะก่อการปฏิวัติที่มีหัวสมัยใหม่จะนำเอาลัทธิคอมมิวนิสต์มาใช้กับประเทศ พระยาทรงสุรเดชย้ากับหลวงประดิษฐมนูธรรมว่าประเทศไทยเป็นประชาธิปไตย แบบมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

ในวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ.2476 เกิดการยึดอำนาจรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา ภายในการนำของคณะทหารเรือและพลเรือน ซึ่งมีพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นหัวหน้าคณะทหารหลวงพิบูลสงคราม (เลขานุกร ฝ่ายทหารบก) และหลวงศุภชลาศัย (เลขานุกร ฝ่ายทหารเรือ) ให้อ้างว่า “เหตุจำเป็นต้องเข้ายึดอำนาจการปกครอง เพื่อให้มีการเปิดสภาผู้แทนดำเนินการตามรัฐธรรมนูญ” ทั้งนี้เพื่อขจัดสิ่งที่ “รู้สึกว่าคุณรัฐมนตรีนั้นจะกลับกลายเป็นดิกเตเตอร์ (Dictator) ไปเสียแล้ว... นายกรัฐมนตรี... จะเดินแบบดิกเตเตอร์ชิป (Dictatorship) “ (วิเทศกรณีย์, 2501: 407 – 408) คณะรัฐประหารบังคับให้พระยามโนปกรณนิติธาดา และคณะรัฐมนตรีต้องลาออกในวันเดียวกันนั้น และพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลในวันรุ่งขึ้น ซึ่งในคณะรัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนาชุดนี้ ไม่มีพระยาทรงสุรเดช รวมอยู่ด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระยาทรงสุรเดชถูกกีดกันให้ออกไปจากอำนาจการเมือง เพราะนอกจากไม่ได้เป็นรัฐมนตรีแล้ว พระยาทรงสุรเดชและนายทหารคนสนิท อีก 2 คน คือ พระยาฤทธิอัคนย์ และพระประศาสน์พิทยายุทธ ก็ถูกลดอำนาจทางการเมืองด้วย และได้มีการเชิญหลวงประดิษฐมนูธรรมกลับจากต่างประเทศ และได้เข้าร่วมกับคณะรัฐบาลชุดใหม่ คณะรัฐประหารพยายามสร้างความนิยมในบรรดาข้าราชการ โดยการนำข้าราชการอื่น ๆ เข้ามาดำรงตำแหน่งบริหารและให้ดูแลกระทรวงสำคัญ แต่คณะรัฐประหารได้เลือกอย่างระมัดระวังและพยายามที่จะสนับสนุนพระมหากษัตริย์

การเข้าล้มอำนาจจากรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาในครั้งนั้นถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญต่อตัว หลวงพิบูลสงคราม และคณะ กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นของคณะราษฎรอย่างแท้จริง โดยมีได้อาศัยการประนีประนอมกับกลุ่มขุนนางเก่า ตามแบบเดิม นอกจากนี้ยังทำให้สถานการณ์ของหลวงพิบูลสงคราม มีบทบาทมากยิ่งขึ้น จากเดิมก่อนการเปลี่ยนแปลง หลวงพิบูลสงคราม มีฐานะเป็นเพียงเป็นนายทหารก่อการผู้น้อย เมื่อเทียบกับผู้ก่อการคนอื่น ๆ แต่ในระยะเวลาไม่นาน บทบาทของหลวงพิบูลสงครามได้เปลี่ยนแปลงไปโดยสามารถสร้างเสริมบทบาททางการเมืองและการทหารของตนเองได้อย่างรวดเร็ว สถานภาพทางการเมืองและการทหารของหลวงพิบูลสงคราม ได้รับการยอมรับจากกลุ่มต่าง ๆ มากขึ้น นอกจากนี้ในคำประกาศและคำแถลงการณ์ต่าง ๆ ที่กระทำขึ้นโดยคณะรัฐประหาร 2476 นั้น จะมีชื่อหลวงพิบูลสงครามร่วมลงชื่อกับพระยาพหลพลพยุหเสนา และหลวงศุภชลาศัย (ผู้นำฝ่ายทหารเรือ) ทุกฉบับ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเพิ่มบทบาทของตนเองในระบบการเมืองไทยในขณะนั้น

รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนาต้อง เผชิญกับปัญหาการคุกคามเสถียรภาพทางการเมืองจากทั้งระบอบเก่าและจากนายทหารภายในกองทัพด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะว่ากำลังสำคัญในการยึดอำนาจมาจากทหารบก เลยทำให้ทหารบกได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองค่อนข้างมาก การยึดอำนาจและการเข้ามามีอำนาจทางการเมืองย่อมสร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มที่สูญเสียอำนาจเดิม และในขณะเดียวกันก็สร้างความไม่พอใจในหมู่คนที่มีความเชื่อที่ว่าทหารไม่ควรเข้ามาเกี่ยวข้องกับการเมืองในลักษณะนี้ ดังนั้นฝ่ายรัฐบาลจึงมีความห่วงเกรงต่อการต้านจากฝ่ายตรงข้ามที่สูญเสียอำนาจ ตลอดจนฝ่ายพระบรมวงศานุวงศ์ และกลุ่มขุนนางเก่า หลวงพิบูลสงคราม และหลวงศุภชลาศัย จึงรับหน้าที่เป็นผู้ปราบปรามฝ่ายตรงข้ามให้อยู่ในความสงบ ซึ่งวิธีการควบคุมฝ่ายต่อต้านนั้น หลวงพิบูลสงคราม ได้ใช้วิธีการส่งจดหมายในเชิงตักเตือนไปยังบรรดาผู้ต้องสงสัยว่าจะเป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาล

ในขณะที่สถานการณ์ทางการเมืองอยู่ในภาวะวุ่นวาย ได้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นตัวกระตุ้นให้การเมืองมีความเข้มข้นมากขึ้น คือ การฟ้องร้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดย นายถวัติ ฤทธิเดช เลขาธิการสมาคมกรรมการรณรงค์ ได้เป็นโจทก์ซึ่งฟ้องโดยกล่าวหาว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหมิ่นประมาทตน เนื่องจากพระองค์ทรงมีพระบรมวินิจฉัยเค้าโครงเศรษฐกิจของ หลวงประดิษฐมนูธรรมมีข้อความพาดพิงถึงกรรมการรณรงค์ว่า “เรื่องกรรมการรณรงค์ที่มีผู้เขียนอ้างว่า เป็นการแสดงให้เห็นถึงความระส่ำระสาย ดังนั้นข้าพเจ้าขอตอบว่าการที่กรรมการรณรงค์หยุดงานหาใช่เพราะความเดือดร้อนจริงจังอันใดไม่ ที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะมีคน

พยายามยุให้เกิดการหยุดงานขึ้น เพื่อเปิดโอกาสให้สมาคมคนงาน และตนจะได้เป็นหัวหน้า ได้รับเงินเดือนอย่างสหาย เท่านั้น" (เลื้อน ศรภักยวานิช, 2512: 107)

ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวได้สร้างความไม่พอใจในกลุ่มฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล หว่ารัฐบาลให้การสนับสนุนและอยู่เบื้องหลังการฟ้องร้อง นอกจากนี้ยังมีประเด็นเรื่อง การส่งจดหมายตักเตือนไปยังฝ่ายตรงข้ามกับรัฐบาล และการนำเอาหลวงประดิษฐมนูธรรมกลับมายังประเทศไทย ตลอดจนการคุมอำนาจทางการเมืองแบบเบ็ดเสร็จของรัฐบาล กลุ่มต่อต้านรัฐบาลอันประกอบไปด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และกลุ่มขุนนางเก่าที่สูญเสียอำนาจ ได้ร่วมมือกันวางแผนยึดอำนาจจากรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา เพื่อเรียกอำนาจเดิมของกลุ่มตนกลับมา

ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2476 ได้เกิดเหตุการณ์รุนแรงขึ้น อันได้แก่ กบฏบวรเดช ซึ่งเกิดขึ้นจากการที่พระองค์เจ้าบวรเดช (อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหม) เป็นหัวหน้านำรวบรวมกลุ่มคนเรียกว่า "คณะกู้บ้านเมือง" เพื่อให้มีการจัดการที่เอื้ออำนวยผลให้ประเทศสยามมีพระมหากษัตริย์ปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญในการก่อกบฏครั้งนี้ คือ ต้องการให้รัฐบาลจัดการปกครองประเทศให้เป็นประชาธิปไตยตามกติกากฎหมายที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างแท้จริง และด้วยความไม่พอใจในการกระทำของรัฐบาล เริ่มตั้งแต่การมาใช้อำนาจทางการเมือง โดยใช้กำลังเป็นเครื่องมือ และใช้วิธีต่าง ๆ ในการบริหารโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้องชอบธรรมแก่ประชาชน ตลอดจนการยินยอมให้ข้าราชการประจำเข้ามายุ่งเกี่ยวกับการเมือง พระองค์เจ้าบวรเดชได้นำทหารส่วนใหญ่จากต่างจังหวัด เช่น นครราชสีมา อุบลราชธานี ลพบุรี ราชบุรี และอยุธยา รวมทั้งทหารราบ 3 กองทัพ ทหารปืนใหญ่ 2 กองพัน ทหารม้า 2 กองพัน ทหารช่าง 2 กองพัน เคลื่อนไหวมุ่งหน้าเข้าสู่กรุงเทพ ฯ โดยทางรถไฟเข้ายึดสยามบินดอนเมือง พร้อมทั้งส่งหนังสือยื่นคำขาดให้รัฐบาลลาออกทั้งนี้ เพราะ "คณะรัฐมนตรีปล่อยให้คนดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และเอาหลวงประดิษฐมนูธรรมกลับมาเพื่อดำเนินการแบบคอมมิวนิสต์ต่อไป จึงขอให้คณะรัฐมนตรีกราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งภายใน 1 ชั่วโมง มิฉะนั้นจะใช้กำลังบังคับจนกว่าจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งคณะรัฐมนตรีขึ้นใหม่ ซึ่งไม่มีนายทหารประจำการมาเกี่ยวข้อง" (นิคม จารุมณี, 2519: 140 – 150)

ฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองได้ยื่นข้อเสนอใหม่ 6 ข้อ ต่อรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา คือ

- 1) ต้องจัดการทุกอย่างที่ยอมให้ประเทศสยาม มีพระมหากษัตริย์ปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญชั่วคราว

2) ต้องดำเนินการตามรัฐธรรมนูญโดยแท้จริง เฉพาะอย่างยิ่ง คือการตั้งและถอดถอน คณะรัฐบาลต้องเป็นไปตามเสียงหมู่มาก ไม่ใช่ทำด้วยการจับอาวุธตั้งที่แล้วมา โดยเหตุนี้ต้องยอมให้มีคณะกรรมการเมืองที่ชอบด้วยกฎหมาย

3) ข้าราชการที่อยู่ในตำแหน่งประจำการ ทั้งทหารและพลเรือน ต้องอยู่นอกการเมืองเว้นแต่ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งซึ่งมีหน้าที่ในทางการเมืองโดยตรง แต่ไม่ตัดสิทธิ์ในการที่ข้าราชการประจำการจะนิยมลัทธิการเมืองใด ๆ ที่ชอบด้วยกฎหมาย แต่ห้ามมิให้ใช้อำนาจหรือโอกาสในตำแหน่งหน้าที่เพื่อสนับสนุนเผยแพร่ลัทธิตนนิยม หรือเพื่อบังคับขู่เข็ญโดยทางตรงหรือทางอ้อมให้คนอื่นถือตามลัทธิตนนิยมเป็นอันขาด ตำแหน่งฝ่ายทหารตั้งแต่ผู้บัญชาการทหารบก และผู้บัญชาการทหารเรือลงไป ต้องไม่มีหน้าที่ในทางการเมือง

4) การแต่งตั้งบุคคลในตำแหน่งราชการ จะต้องคำนึงถึงคุณวุฒิ ความสามารถเป็นหลัก ไม่ถึงเอาความเกี่ยวข้องในทางการเมืองเป็นความชอบ หรือเป็นข้อรังเกียจในการบรรจุหรือเลื่อนตำแหน่ง

5) การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 ต้องถวายให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเลือก

6) การปกครองกองทัพบก ต้องให้มีหน่วยผสมตามหลักยุทธวิธี เฉลี่ยอาวุธสำคัญแยกกันไปประจำการท้องถิ่น ไม่ให้มีกำลังเป็นใหญ่เฉพาะแห่งใดแห่งหนึ่ง (นิคม จารุมณี, 2519: 140 – 150)

รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ตอบโต้คณะกู้บ้านเมืองโดยการตั้ง หลวงพิบูลสงคราม เป็นผู้บังคับบัญชาปราบปรามกบฏ รวบรวมกำลังทหารในพระนครเข้าเป็นกองทัพอ้ายึดสถานี บางซื่อ ระดมเข้าสามเสน มักกะสันไว้เป็นที่มั่นตั้งรับฝ่ายคณะกู้บ้านเมือง การปะทะกันระหว่าง 2 กลุ่มนี้ ทวีความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งทหารของฝ่ายรัฐบาลได้ใช้ความรุนแรงในการเข้าโจมตีได้การนำของ หลวงพิบูลสงคราม ฝ่ายกบฏคณะกู้บ้านเมือง ดังมีหลักฐานแสดงว่า ในช่วงการปราบปรามของหลวงพิบูลสงครามนั้น นาวาเอกพระยาวิจิตชลบุรี ผู้บัญชาการทหารเรือ มีหนังสือไปยังรัฐบาลขอร้องให้ยุติการรบราฆ่าฟันระหว่างทหารทั้ง 2 ฝ่าย เพราะไม่ต้องการเห็นเพื่อนร่วมชาติต้องฆ่าฟันกันเอง แต่ทางฝ่ายรัฐบาลมิได้เห็นชอบต่อข้อเสนอของนาวาเอกพระยาวิจิตชลบุรี (กองประวัติศาสตร์ทหารเรือ อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ้าแหว, 2521: 77)

นอกจากนี้มีความขัดแย้งระหว่าง หลวงพิบูลสงคราม กับพันเอกพระสิทธิเรืองเดชพล ซึ่งเป็นผู้เข้าร่วมปราบกบฏคณะกู้บ้านเมืองในครั้งนั้นด้วย อันเนื่องจากว่าพระสิทธิเรืองเดชพลต้องการให้ฝ่ายรัฐบาลประนีประนอมกับฝ่ายกบฏ ไม่ต้องการให้มีการต่อสู้กันแต่ หลวงพิบูล

สงคราม กลับเห็นตรงกันข้ามว่า ต้องมีการใช้ความรุนแรงปราบปรามกลุ่มกบฏโดย หลวงพิบูลสงคราม สั่งให้ทหารขึ้นรถไฟเพื่อไปสมทบในการสู้รบกับฝ่ายคณะกู้บ้านเมืองพระสิทธิเรืองเดชพล ได้ห้ามขบวนรถไฟ เมื่อหลวงพิบูลสงครามทราบเรื่องก็โกรธมากและชักปืนจะยิงพระสิทธิเรืองเดชพล แต่มีผู้ห้ามปรามไว้เสียก่อน พระสิทธิเรืองเดช จึงถูกย้ายไปอยู่ที่ไม่ได้คุมกำลังรบ เพราะหลวงพิบูลสงครามไม่ไว้วางใจพระสิทธิเรืองเดชอีกต่อไป นั่นคือตัวอย่างของความเด็ดขาด และความรุนแรงที่หลวงพิบูลสงครามเห็นว่าจำเป็นต้องใช้ (สุรพันธ์ บุญยมานพ, 2521: 118) มีทหารบาดเจ็บล้มตายมากมาย ส่วนพระองค์เจ้าบรมวงศ์เธอออกไปนอกประเทศ พระยาศรีลัทธิตองสงคราม ผู้นำคนสำคัญอีกท่านของคณะกู้บ้านเมือง ถูกทหารฝ่ายรัฐบาลยิงเสียชีวิต ส่วนผู้ที่เข้าร่วมก่อการกบฏคนอื่น ๆ ถูกจับกุม

ซึ่งในเวลาต่อมารัฐบาลได้เสนอ พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. 2476 เพื่อพิจารณาโทษฝ่ายกบฏ โดยให้เหตุผลว่า เพื่อความสะดวกในการพิจารณาคดีเพราะใช้ศาลธรรมดาในการพิจารณาโทษจะทำให้ผู้ถูกจับกุมถูกกักขังเป็นระยะเวลาานาน ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ถือได้ว่าเป็นการตัดสินใจของผู้ต้องหาในการจัดตั้งทนายแก้ต่างข้อกล่าวหา พระราชบัญญัตินี้ได้ผ่านความเห็นชอบและถูกประกาศใช้ในราชกิจจานุเบกษาอย่างรวดเร็ว ผู้ต้องหาที่มีมากถึง 600 คน แต่ตกเป็นจำเลย 318 คน รัฐบาลได้ทำการถอดยศ และบรรดาศักดิ์ของฝ่ายกบฏที่เป็นทหารรวม 35 นาย ศาลได้พิพากษาลงโทษจำคุกตลอดชีวิต 47 คน (มี 5 คน ถูกตัดสินประหารชีวิต แต่ได้รับการลดโทษเป็นจำคุกตลอดชีวิต) และถูกจำคุกระหว่าง 6 เดือนถึง 20 ปี 107 คน รวมได้รับโทษทั้งหมด 154 คน (ภูธร ภูมะธน, 2521: 294 – 295)

ซึ่งหลังจากกบฏครั้งนี้ ทำให้ฐานะของรัฐบาลพระยาพหลโยธินมีความมั่นคงขึ้น เพราะนอกจากประสพชัยชนะในการปราบปรามกบฏแล้ว ยังได้ถือโอกาสตรา “พระราชบัญญัติจัดการป้องกันรักษารัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2476” ซึ่งในมาตรา 3 ได้ระบุว่า “ผู้ใดกระทำการด้วยประการใด ๆ เป็นปฏิปักษ์ต่อ หรือเพื่อให้ประชาชนเสื่อมความนิยมหรือหวาดหวั่นต่อการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม แม้การกระทำดังกล่าวมาแล้วจะเป็นการคบหรือจะเตรียมการก็ตาม ผู้นั้นมีความผิดต่อระวางโทษจำคุกตั้งแต่ 3 ปี จนถึง 10 ปี หรือปรับตั้งแต่ 500 บาท จนถึง 5,000 บาท หรือทั้งจำทั้งปรับ”

ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นเครื่องมือที่รัฐบาลใช้ในการกำจัดศัตรูทางการเมืองของตนอย่างถูกกฎหมาย (แผนกสรร. ปีที่ 110 อังลงใน เทียมจันทร์ อ้าแหวน,

2521: 82 – 83) ซึ่งในเวลานั้นที่พระราชบัญญัติถูกนำมาใช้ มีบุคคลที่ถูกจับกุมในข้อหาละเมิดรัฐธรรมนูญมาตรานี้เป็นจำนวนมาก

หลวงพิบูลสงครามได้รับคำชมเชยอย่างมากมาในการนำทหารปราบปรามกบฏในครั้งนั้นว่า “พ.ท. หลวงพิบูลสงคราม ได้รับมอบหมายหน้าที่จากผู้บังคับบัญชาเป็นผู้บังคับกองผสมนำกำลังเข้ากระทำการปราบปรามกบฏอย่างองอาจและกล้าหาญ กระทำให้กบฏพ่ายแพ้ในเวลารวดเร็วนับได้ว่าทำความดีความชอบเป็นดีเลิศสำคัญ (แผนกเก็บ สสร. ปีที่ 163 อ้างถึงในเทียมจันทร์ อ้าแหว, 2521: 78)

นอกจากได้รับคำยกย่องชมเชยแล้ว หลวงพิบูลสงคราม ยังได้รับการปูนบำเหน็จความดีความชอบด้วยการติดยศเป็นพันเอก ซึ่งก่อนหน้านั้นติดยศเป็นนายพันตรี พร้อมทั้งได้รับเหรียญดุษฎีมาลาเข็มราชการแผ่นดิน และในเวลาต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ซึ่งเป็นกระทรวงที่ควบคุมความสำคัญทั้งทางด้านทหาร และการเมือง ในขณะนั้น กล่าวได้ว่าเป็นการเริ่มก้าวสู่บทบาททางการเมือง จอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างชัดเจน

ภายหลังจากที่คณะรัฐบาลของพระยาพหล ๔ บริหารบ้านเมืองนั้น ก็ได้เกิดความขัดแย้งกับรัชกาลที่ 7 ในหลาย ๆ เรื่องด้วยกัน เช่น ในเรื่องการบริหารงาน การเอาพรรคพวกของตนเข้ามาอยู่ในระบบการเมือง เป็นต้น ซึ่งภายหลังจากกบฏบวรเดชนั้นทำให้รัฐบาลไม่ไว้วางใจพวกเจ้ามากขึ้นรัฐบาลมีความสงสัยในองค์พระมหากษัตริย์ว่าทรงมีส่วนร่วมในการพยายามที่จะฟื้นฟูอำนาจเก่า ต้องการที่จะยึดอำนาจกลับไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกครั้ง ในขณะที่รัชกาลที่ 7 เห็นว่า รัฐบาลไม่มีความเป็นประชาธิปไตย และไม่เห็นความสำคัญของพระมหากษัตริย์ การดำเนินการในเรื่องสำคัญ ๆ รัฐบาลทำไปโดยไม่ปรึกษาและมักที่จะขัดพระราชดำริไปเสียทุกอย่าง ดูเหมือนว่าคณะราษฎรพยายามจะรวมอำนาจการปกครองที่เคยเป็นของกษัตริย์เอาไว้เสียเอง ไม่ได้ฝากราษฎรดังที่กล่าวไว้ในที่แรก

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 สละราชสมบัติ สมายุแทนราษฎรได้ประชุมและมีมติให้สถาปนาพระองค์เจ้านันทมเหสีเป็นรัชกาลที่ 8 ในวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 โดยมีคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ 3 คน ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้แต่งตั้ง ประกอบไปด้วย

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตน์ จาตุรนต์ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา และ เจ้าพระยายมราช (ชม สุขุม) (วิเทศกรณีย์, 2511: 526)

ในช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2478 มีคณะบุคคลกลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบไปด้วยนายสิบ ทหารบกในกองพันต่าง ๆ ได้คิดทำการยึดอำนาจ และสังหารชนชั้นนำในคณะรัฐบาลหลายคน รวมทั้งหลวงพิบูลสงครามแต่แผนรั่วไหล ทำให้บรรดาผู้คบคิดถูกจับกุมทั้งหมด รัฐบาลได้ตั้งศาล พิเศษขึ้นมา พิจารณาพิพากษาคัดสินลงโทษผู้ก่อการ ซึ่งสาเหตุในการทำการกบฏนายสิบนี้มี หลายสาเหตุด้วยกัน คือ ไม่พอใจในการบริหารงานของรัฐบาล การไม่พอใจที่รัฐบาลไม่เทิดทูน พระมหากษัตริย์เท่าที่ควรและผู้บังคับบัญชาของพวกนายสิบทั้งหลายไม่ได้รับความเป็นธรรมจาก รัฐบาล

รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เผชิญกับความยุ่งยากในการบริหารบ้าน เมืองในระยะเวลาดังกล่าว อันสืบเนื่องมากระหู่ของนายเลียง ไชยกาล ส.ส.จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่ง มีใจความว่า ก่อนที่จะมีการโอนกรมพระคลังข้างที่จากสำนักนายกรัฐมนตรี ไปขึ้นกับกระทรวงการ คลัง ในวันที่ 21 กรกฎาคม พ.ศ. 2480 ได้มีการขออนุญาตที่ดินของกรมพระคลังข้างที่ให้แก่บุคคล สำคัญ ๆ ถึง 24 ราย ซึ่งที่ดินดังกล่าวนั้นได้ถูกขายได้ในราคาถูก โดยที่ราษฎรไม่ได้รับรู้ สภาได้เปิด ประชุมในวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2480 เพื่อซักถามเกี่ยวกับกระหู่นี้ และต่อมา นายไต้ ปาณิกบุตร ส.ส. จากจังหวัดพระนครได้เสนอญัตติขอเปิดอภิปราย การซื้อขายที่ดินของพระคลังข้างที่

ซึ่งภายหลังจากเรื่องนี้ได้มีการอภิปรายกันอย่างกว้างขวาง ทำให้พระองค์เจ้าอาทิตย์ ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในขณะนั้นได้ขอลาออกจากตำแหน่ง และใน วันเดียวกันนั้นนายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรี ได้กราบบังคมลาออกเช่นกัน ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาส ให้สมาชิกสภาได้สอบสวนเรื่องนี้อย่างเต็มที่ แต่ในที่สุดสภาผู้แทนราษฎรได้แต่งตั้ง คณะผู้สำเร็จ ราชการแทนพระองค์ขึ้นใหม่ซึ่งประกอบด้วย พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา เจ้าพระยายมราช และ จำพระยาพิชเยนทรโยธิน ต่อมาในวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2480 ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศแต่งตั้ง นายกรัฐมนตรี และคณะรัฐมนตรีชุดใหม่ และเพื่อเป็นการแสดงความบริสุทธิ์ใจว่า ตนไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกรณีซื้อขายที่ดินดังกล่าวพระยาพหลพลพยุหเสนา ได้ส่งปฏิรูปงาน ด้านพระคลังใหม่ รวมทั้งมีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นสอบสวน และเพื่อได้รับผลจากการสอบสวน แล้ว ก็ได้มีการสั่งปลดข้าราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และสั่งให้เวนคืนที่ดินทั้งหมด (ประยูทธ สิทธิ พันธุ์, 2511: 242 – 2474)

การเข้ามามีอำนาจทางการเมืองของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ในระยะหลังของรัฐบาลพระยาพหล ๔ ได้เกิดความแตกแยกระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เหตุการณ์ที่ทำให้รัฐบาลพระยาพหล ๔ ต้องลาออกไป และมีการจัดตั้งคณะรัฐบาลชุดใหม่ คือ นายถวิล อุดล สมาชิกผู้แทนราษฎรจังหวัดร้อยเอ็ด กล่าวโจมตีร่างพระราชบัญญัติประมาณว่าเป็นร่างงบประมาณแผ่นดินที่รัฐบาลมิได้เสนอรายละเอียดทั้งรายรับรายจ่ายให้ชัดเจน โดยนายถวิล อุดล ได้เสนอญัตติขอแก้ไขข้อบังคับการประชุมและปรึกษาของสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2477 ข้อ 68 เพื่อให้รัฐบาลต้องชี้แจงรายละเอียดในการเสนองบประมาณแผ่นดินฉบับนี้ ซึ่งญัตตินี้ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกประเภทที่ 1 เป็นจำนวนมาก แต่รัฐบาลพระยาพหล ๔ ปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามญัตตินี้ พร้อมได้เสนอให้ที่ประชุมสภาลงมติว่ารัฐบาลควรจะทำปฏิบัตินั้นอย่างไร ผลจากการลงมตินี้ ปรากฏว่า รัฐบาลเป็นฝ่ายแพ้ญัตติ คือมีเสียงให้รับร่างแก้ไขข้อบังคับ 45 ต่อ 31 เสียง ซึ่งมีผลให้รัฐบาลต้องขอลาออกต่อคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ แต่คณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ไม่ยอมรับใบลาออก เนื่องจากขณะนั้นมีปัญหาเกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอก พระพหลพลพยุหเสนาได้ทำการประกาศพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎร ในวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2481 เท่ากับว่า เป็นการสิ้นสุดการบริหารงานภายใต้การนำของรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา

ภายหลังการเลือกตั้งในวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2481 เสรีจลินลง ฝ่ายผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองและสภาผู้แทนราษฎร ต่างลงความเห็นให้พระยาพหลพลพยุหเสนา ดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีต่ออีกแต่พระยาพหลพลพยุหเสนา ปฏิเสธที่จะเข้ารับตำแหน่ง ทำให้ต้องมีการเลือกเฟ้นบุคคลที่จะเข้ามารับตำแหน่งในขณะนั้น หนังสือพิมพ์บางฉบับได้ลงบทความแสดงทัศนะเกี่ยวกับการคัดเลือกนายกรัฐมนตรี ในครั้งนั้นว่า

“...ผู้ที่ดำรงตำแหน่งนายก ๔ แห่งคณะรัฐบาลชุดใหม่น่าจะตกแก่ พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม ด้วยเหตุผลที่ทุกคนพอจะสังเกตได้ว่า ในระยะที่ผ่านมาแล้วท่านผู้นั้นได้เคยปฏิบัติราชการแทนเจ้าคุณพหล ๔ ในตำแหน่งนายก ๔ ในคราวที่ท่านเจ้าคุณ พหลฯ ลาพักผ่อน หรือไปตรวจราชการในต่างจังหวัดด้วยความสามารถที่เรียบร้อยในราชการทุกแผนก ได้รับผลดีเสมอมา ซึ่งกล่าวโดยปริยายและเปรียบเทียบเสมือน พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม ได้อยู่ในตำแหน่งรองนายก ๔ มาก่อน ...” (ประมวญวัน วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2481 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ้าแหว, 2521: 97)

“ผู้สมควรดำรงตำแหน่งนายก ฯ คือ พระยาพลฯ และ พ.อ.หลวงพิบูลสงคราม ส่วนบุคคลอื่นยังไม่อยู่ในข่าย” (ไทยใหม่ วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2481 อ้างถึงในเทียมจันทร์ อ่ำแหวน, 2521 : 98)

ซึ่งการคาดคะเนเหล่านี้ได้เป็น สิ่งกระตุ้นให้ประชาชนเห็นถึงคุณสมบัติในด้านต่าง ๆ ของ หลวงพิบูลสงคราม นับตั้งแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ชื่อเสียงของจอมพลป.พิบูลสงคราม เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป ทั้งในตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม การปราบกบฏวระเดช เป็นต้น พ.อ. หลวงพิบูลสงคราม จึงเป็นบุคคลที่ได้รับการคาดหมายว่า น่าจะได้รับเลือกให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สืบต่อจาก พระยาพลพลพยุหเสนา ซึ่งนอกจากจอมพลป.พิบูลสงครามแล้วยังมีบุคคลที่น่าถูกจับตามองอีก 2 คน คือ หลวงประดิษฐมนูธรรม และพระยาทรงสุรเดช หลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นผู้นำฝ่ายพลเรือนในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งได้รับการสนับสนุนอย่างมากจากฝ่ายพลเรือน แต่ต้องมีมลทินในเรื่องเค้าโครงเศรษฐกิจ ซึ่งท่านเป็นผู้นำเสนอ ซึ่งได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่ามีลักษณะเช่นเดียวกับคอมมิวนิสต์ จึงเป็นเหตุทำให้คุณสมบัติในภาพรวมด้อยกว่า จอมพลป. พิบูลสงคราม ในส่วนของพระยาทรงสุรเดชนั้น นับได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทกว้างขวางทั้งทางด้านการเมืองและการทหารจึงอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบหลวงพิบูลสงคราม แต่บทบาทและชื่อเสียงของท่านลดลงเมื่อเกิดความแตกแยกขึ้นภายในคณะราษฎร และเมื่อพระยามโนปกรณนิติธาดา ซึ่งพระยาทรงสุรเดชให้สนับสนุนอยู่นั้นถูกรัฐประหาร จึงทำให้ฐานะของพระยาทรงสุรเดชตกต่ำลง

บทบาททางการเมืองในช่วง หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 – 2481 หรือช่วงก่อนการเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาจสรุปได้ว่าเป็นช่วงเวลาของการสร้างฐานอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยเริ่มจากการเป็นเพียงนายทหาร ริเริ่มก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ซึ่งถือได้ว่าเป็นกระทรวงที่มีความสำคัญในการควบคุมอำนาจทางการเมืองในขณะนั้น อาจกล่าวได้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีบทบาทอย่างมากนั้นการสนับสนุนรัฐบาล อำนาจที่แท้จริงอยู่ที่ตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดังที่นายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรีร่วมรัฐบาลกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในขณะนั้นกล่าวไว้ว่า

“ลักษณะเด่นที่สุดของรัฐบาลพระยาพลพลพยุหเสนา ก็คือพระยาพลพลพยุหเสนา เป็นเพียงนายกรัฐมนตรีในนามในงานที่สำคัญ ๆ เท่านั้น อำนาจที่แท้จริงอยู่ที่หลวงพิบูลสงครามผู้ซึ่งเป็นคนนอกคำสั่งให้พระยาพลพลพยุหเสนาทำในหลายๆเรื่อง “ (ศุภนิติ พลาญกุล, 2537:125)

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังได้อาศัยช่วงเวลาในขณะนั้นซึ่งสถานการณ์ทางการเมืองเกิดความวุ่นวาย ไม่มีความมั่นคง เกิดความขัดแย้งระหว่างอำนาจ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มอำนาจเก่ากับกลุ่มอำนาจใหม่ สร้างฐานอำนาจทางการเมืองของตนทั้งทางด้านการเมืองและการทหาร

การเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

การเลือกสรรบุคคลที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงคุณสมบัติของบุคคลที่มีความสามารถในการจัดปัญหาทางการเมืองในขณะนั้น สถานภาพทางการเมืองในขณะนั้นอยู่ในภาวะที่ไม่น่าไว้วางใจ โดยสังเกตได้จากว่า มีใบปลิวเถื่อนและเอกสารลับโจมตีรัฐบาลอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ประเภทที่ 1 ก็มีท่าทีที่เป็นฝ่ายค้านรัฐบาลอย่างเห็นได้ชัด ประกอบกับสถานการณ์นอกประเทศในขณะนั้นมีความปั่นป่วนวุ่นวาย และมีท่าทีว่าจะเกิดสงครามขึ้นในไม่ช้า (เทียมจันทร์ อ่ำแหวน, 2521: 99 – 100)

การเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นได้รับการสนับสนุนจากบุคคลกลุ่มต่าง ๆ โดยเฉพาะฝ่ายผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งให้คำปรึกษาและช่วยออกความเห็นในด้านการบริหารบ้านเมือง นอกจากนี้ในหมู่นักการเมืองมีการกล่าวขานกันว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ามารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในขณะนั้นได้ด้วยการสนับสนุนของคณะฝ่ายทหาร (สิริ เปรมจิตต์, 2505: 223) ซึ่งเหตุผลหลัก ๆ ในการเลือกให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ให้เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี นั้น มี 2 ประการคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับในด้านชื่อเสียง และความสามารถเหนือกว่าบุคคลอื่น และเป็นผู้ที่มีอำนาจทางการเมืองการทหารของประเทศในขณะนั้น

ดังนั้นสภาผู้แทนราษฎร ได้ลงมติเลือกจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งการเข้ามาสู่อำนาจทางการเมืองในตำแหน่งนี้นั้นได้มาตามครรลองของรัฐธรรมนูญ

บุญกล่าวคือผ่านการคัดเลือกจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเสียงข้างมาก นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนจากอดีตนายกรัฐมนตรี พระยาพหลพลพยุหเสนา ให้ส่งผ่านอำนาจทางการเมืองจากรัฐบาลชุดเก่า มาสู่รัฐบาลชุดใหม่ ซึ่ง จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดตั้งคณะรัฐบาล โดยประกอบไปด้วย

1. นายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม	เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม
2. หลวงประดิษฐมนูธรรม	เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง
3. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ	เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงต่างประเทศ
4. นายนาวาเอกพระเวษยันต์รังสฤษดิ์	เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตร
5. นายนาวาเอกหลวงสินธุ์สงครามชัย	เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ
6. หลวงโกวิท อภัยวงศ์	เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการ
7. นายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม	เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย
8. นายพันตำรวจเอกอดุลเดชจรัส	เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย
9. นายนาวาเอกหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์	เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม
10. นายพันเอกพระบริภัณฑ์ยุทธกิจ	เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเศรษฐกิจ
11. หลวงชำนาญนิติเกษตร	เป็นรัฐมนตรี
12. นายนาวาอากาศเอกหลวงกาจสงคราม	เป็นรัฐมนตรี
13. นายพันตรีหลวงเชวงศักดิ์สงคราม	เป็นรัฐมนตรี
14. นายดิเรก ชัยนาม	เป็นรัฐมนตรี
15. นายด้วง ลพานุกรม	เป็นรัฐมนตรี
16. หลวงนฤเบศร์มานิต	เป็นรัฐมนตรี
17. นายนาวาโทหลวงนาวาวิจิตร	เป็นรัฐมนตรี
18. นายพันโท ประยูร ภมรมนตรี	เป็นรัฐมนตรี
19. นายพันเอกหลวงพรหมโยธี	เป็นรัฐมนตรี
20. หลวงวิจิตรวาทการ	เป็นรัฐมนตรี
21. ชุนเสมาสารหิตะคดี	เป็นรัฐมนตรี
22. นายพันเอกหลวงสฤษฏ์ยุทธศิลป์	เป็นรัฐมนตรี
23. นาวาโท หลวงสังวรยุทธกิจ	เป็นรัฐมนตรี
24. นายพันเอก หลวงเสรีเจิงฤทธิ์	เป็นรัฐมนตรี (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 55, 2581: 708)

จะเห็นได้ว่า คณะรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดนี้ ส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง แต่ในส่วนของตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ซึ่งคุมกำลังทหาร และตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ซึ่งดูแลทางด้านข้าราชการ และการเมือง จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำรงตำแหน่ง 2 ตำแหน่งนี้ควบคู่ไปด้วย โดยได้เปิดเผยต่อที่ประชุมในเรื่องที่เกี่ยวกับการดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยว่า “ สำหรับกระทรวงมหาดไทย ขอให้ใครรับก็ไม่รับ ในที่สุดข้าพเจ้าก็ต้องรับเป็นเอง แต่หลวงประดิษฐมนูธรรมว่าจะช่วยหลวงเวทศักดิ์สงครามก็จะช่วยราชการ หลวงอดุลเดชจรัสเป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการ” (รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2481 ลับ อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ้าแหว, 2521: 106)

นอกจากนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังได้เข้ารับตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกควบอีกตำแหน่งหนึ่งด้วย ซึ่งทำนให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามเกิดความมีเสถียรภาพอย่างมาก เพราะตำแหน่งสำคัญ ๆ นั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เข้ามาควบคุมดูแลทั้งหมด ตามแนวคิดที่มีต่อการจัดตั้งรัฐบาลใหม่ คือ ต้องการให้รัฐบาลนี้แข็งแรงที่สุด เท่าที่จะทำได้ (สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ, 2532 : 44)

ในเรื่องของการทำงานภายในคณะรัฐมนตรีนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ชี้แจงภายใต้ที่ประชุมไว้ว่า “จะต้องเป็นการทำงานเป็น Team Work โดยให้ร่วมกันจริง ๆ ทั้งทางราชการ ทางความคิด เป็นการแลกเปลี่ยนกันในงานทุกกระทรวงประสานกัน พร้อมทั้งชี้แจงว่าในการจัดตั้งคณะรัฐมนตรีได้ปรึกษาผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้นผู้ใหญ่หลายท่าน เช่น หลวงประดิษฐมนูธรรม หลวงสินธุ์สงครามชัย หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ หลวงอดุลเดชจรัส หลวงนฤเบศร์มานิต และคิดว่าได้เลือกสรรบุคคลได้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้ว” (รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี วันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2481 ลับ อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ้าแหว, 2521 :106)

จอมพล. พิบูลสงครามได้พยายามขยายฐานอำนาจของตนเอง โดยใช้การปรับปรุงกองทัพทั้งทางทหารและตำรวจ เพราะจะได้เป็นฐานอำนาจของทหารและตำรวจเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงทางการเมืองและความชอบธรรมทางการเมืองให้กับตนเอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ใช้ลัทธิชาตินิยม ลัทธิทหาร และลัทธิผู้นำมาเป็นกรอบในการกำหนดนโยบายของประเทศ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2538: 157–159) ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามถือคติว่า การเมืองคืออำนาจ และที่มาของอำนาจคือ กำลังทหาร และตำรวจ (สุพจน์ ด้านตระกูล, 2516: 24) ทำให้จอมพล ป.

พิบูลสงครามใช้กำลังทหารและตำรวจในการกวาดล้างศัตรูทางการเมืองของตน และรักษาอำนาจทางการเมืองของตนเอาไว้

เมื่อเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ดำเนินการกวาดล้างศัตรูทางการเมืองที่เป็นปฏิปักษ์ต่อรัฐบาลคณะราษฎรตั้งแต่สมัยรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนา ควบคู่ไปกับการบริหารประเทศ โดยการจับกุมครั้งแรกนั้นเกิดขึ้นในวันที่ 29 มกราคม พ.ศ. 2481 ภายหลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ารับตำแหน่ง 1 เดือน ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลสำคัญ ๆ ที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และสมาชิกคณะราษฎร ที่เป็นศัตรูทางการเมืองของตน ในข้อหา "... ก่อการไม่สงบแก่ชาติ และคิดจะประทุษร้ายต่อชีวิตสมาชิกสำคัญ ๆ แห่งรัฐบาลหลายท่านด้วยกัน เพื่อที่จะใช้ลัทธิระบอบการปกครองและการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลนี้ โดยคิดจะเชิญพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือสมเด็จพระนครสวรรค์วรพินิต มาเป็นกษัตริย์ต่อไป..." (ศรีกรุง วันที่ 30 มกราคม พ.ศ. 2481อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ้าแหวน, 2521 : 134)

ในส่วนของพระยาทรงสุรเดชนั้น จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ออกคำสั่งปลดออกจากตำแหน่งและตั้งข้อหาในเรื่องที่ว่าพยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบประชาธิปไตยไปสู่ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และตั้งตนเองเป็นนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ยื่นข้อเสนอให้กับพระยาทรงสุรเดช 2 ทางเลือกคือ ให้เดินทางออกนอกประเทศ หรือให้จับกุมและต่อสู้คดีตามวิถีทางกฎหมาย (สงบ สุริยันท์, 2513: 107) ซึ่งพระยาทรงสุรเดชเลือกที่จะเดินทางออกนอกประเทศ เพราะรู้ว่าต่อสู้กันตามวิถีทางของกฎหมายนั้นก็ไม่มีโอกาสชนะคดี นอกจากนี้ จอมพล ป. พิบูลสงครามได้สั่งปลดนายทหารที่มีความสนิทสนมกับพระยาทรงสุรเดชออกจากตำแหน่งเพื่อจะได้ไม่มีพรรคพวกของพระยาทรงสุรเดชเหลือไว้ท้าทายอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้วิธีการตั้งศาลพิเศษขึ้นมาจัดการกับผู้ต้องหา โดยเสนอร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พ.ศ. 2481 ขึ้นมาพิจารณาคดี ศาลพิเศษนี้ได้ใช้เวลาพิพากษาคดีประมาณ 9 เดือน ก็มีศาลพิพากษาว่า ให้ประหารชีวิตผู้ต้องหาทั้ง 21 คนโดยไม่ยอมเปิดโอกาสให้จำเลยสามารถมีที่ปรึกษาทางกฎหมายได้ และในมาตราที่ 8 ของพระราชบัญญัตินี้ได้ระบุไว้ว่า "คำพิพากษาของศาลพิเศษนี้เป็นอันขาด บังคับได้ทันที ไม่มีอุทธรณ์ ฎีกา" (พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลพิเศษ พุทธศักราช 2481, 2481:90) ในบรรดาผู้ที่ถูกตัดสินประหารชีวิต มีผู้รอดพ้นจากคำตัดสิน 3 คน คือ กรมขุนชัยนาทนเรนทร พลโทพระยาเทพหัสดิน และพันเอกหลวง

ชำนาญยุทธศิลป์ ได้รับการผ่อนผันมาเป็นจำคุกตลอดชีวิตแทน แต่ต้องถอดยศ และบรรดาศักดิ์ทั้งหมด ซึ่งแสดงให้เห็นว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามกล้าที่จะกำจัดทุกคนที่เป็นศัตรูทางการเมืองของตนออกจากวิถีทางการเมืองโดยไม่สนใจว่าบุคคลเหล่านั้นจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่มีความใกล้ชิดกับพระเจ้าอยู่หัวขนาดใด อาจกล่าวได้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการแสดงให้เห็นฝ่ายตรงข้ามได้รับรู้ว่า เขามีอำนาจมากมายแค่ไหน แล้วต่อไป ใครล่ะ ที่จะกล้าท้าทายอำนาจที่เขาได้อยู่ได้บ้าง และเขาก็คงจะไม่ยอมให้ใครมาข่มขู่การปกครองของเขาได้อีก (ศุภานิติ พลังกูร , 2537: 131 – 132)

นอกจากนี้จอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งได้พยายามกำจัดอิทธิพลของระบอบเก่าออกไปจากระบบการเมืองโดยใช้วิธีการลดศักดิ์ศรีของราชวงศ์ ด้วยการสั่งยกเลิกเบี้ยบำนาญที่เคยได้รับ หรือการส่งให้ปลดพระฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่ทรงสละราชสมบัติไปแล้ว ออกจากสถานที่ราชการและที่สาธารณะต่าง ๆ (สรศักดิ์ งามขจรกุลกิจ , 2532: 44) แต่การกระทำที่รุนแรงที่ชัดเจนนั้นได้แก่ การที่รัฐบาลสั่งให้กรมอัยการยื่นฟ้องพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณีพระบรมราชินีนาถต่อศาล เพื่อเรียกทรัพย์สินคืนเป็นจำนวนเงิน 6 ล้านบาท ซึ่งรัฐบาลเป็นฝ่ายชนะ ภายใต้อำนาจของเจ้าอาณัติที่มีอยู่ในประเทศสยามทั้งหมด รวมทั้งวังสุโขทัย ซึ่งเป็นพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ด้วย (ปริดา วัชรานกูร, 2520: 46) ซึ่งภายในช่วงตลอดเวลาที่จอมพล ป. พิบูลสงครามอยู่ในอำนาจตั้งแต่ พ.ศ. 2481 – 2487 นั้น ไม่ปรากฏว่ามีการเคลื่อนไหวใด ๆ ต่อต้านรัฐบาลจากกลุ่มพระบรมวงศานุวงศ์อีก (ปริดา วัชรานกูร, 2520: 63 และ 104 – 108)

นโยบายของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นส่วนใหญ่แล้วเน้นไปที่การสร้างความนิยมในหมู่ประชาชนเป็นสำคัญ และการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลของตนเป็นสำคัญ ดังตัวอย่างของคำปราศรัยบางตอน เช่น

“... รัฐบาลนี้ต้องการ และมีความมุ่งหมายที่จะเป็นรัฐบาลของราษฎรโดยแท้จริง ต้องการที่จะทำทุกอย่างให้ดีขึ้น เท่าที่สามารถทำได้ นี่เป็นนโยบายส่วนใหญ่ของรัฐบาลนี้.. (รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3/2481 (สารบัญ) อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ้าแวง, 2521: 113)

“... รัฐบาลจะตั้งอยู่ได้ ย่อมอาศัยความเห็นชอบของราษฎรเป็นข้อใหญ่ ราษฎรจะมีความรักรัฐบาล ก็ต่อเมื่อรัฐบาลได้ทำให้เป็นที่ถูกใจราษฎร จึงไม่มีเจตนาใด ๆ เคลือบแฝง... รัฐบาลนี้ ถัดตนเป็นราษฎร เพื่อให้บังเกิดผลดีแก่ราษฎร ฉะนั้นจึงเป็นของธรรมดาอยู่ที่รัฐบาลจะต้องพยายามทำกิจการใด ๆ ให้เป็นที่สนใจราษฎรส่วนรวม หรือที่เรียกกันว่า ทำตามมติมหาชน อาศัยมหาชนเป็นหลักเป็นแนวบริหารราชการ...” (คำปราศรัยของนายกรัฐมนตรีกล่าวแก่ปวงชนชาวไทย เนื่องในโอกาสกษัตริย์สมัยเถลิงศก 31 มีนาคม พ.ศ. 2482 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำแหวน, 2521 : 114) ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามรักษาอำนาจของตนเองไว้ให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ โดยอาศัยการสร้างควมนิยมในหมู่ประชาชน เพื่อเรียกความชอบธรรมในการเมืองให้กับตนเอง

นโยบายการสร้างชาติของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ภายหลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เข้ามาบริหารประเทศ นโยบายที่ตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามเริ่มทำคือ การประกาศนโยบายสร้างชาติไทย นิยมไทย ซึ่ง การสร้างชาติในความหมายของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม หมายถึง การสร้างประเทศไทยใหม่ให้ยิ่งใหญ่ และให้คนไทยมี “วัฒนธรรมดี มีศีลธรรมดี มีอนามัยดี มีการแต่งกายอันเรียบร้อยดี มีที่พักอาศัยดี และมีที่ทำมาหากินดี” ซึ่ง จอมพล ป. พิบูลสงครามอธิบายถึงเรื่องนี้ในคำวิงวอนของนายกรัฐมนตรีต่อคนไทยว่า

“คำว่า สร้างชาติ นั้นเป็นคำสั้นอันได้ละความหมายไว้ให้เข้าใจกันมากกว่าตัวอักษรสองพยางค์ปรากฏอยู่ เพราะฉะนั้นจึงอาจมีผู้เถียงว่า ชาติมีมานานแล้ว เหตุใดจึงจะต้องมาสร้างกันให้เป็นอะไรขึ้นมาอีก แท้จริงความหมายของการสร้างชาตินั้นมีว่า ชาติไทยมีอยู่แล้ว แต่สถานการณ์บางอย่างของชาติไทยยังไม่ถึงระดับสมความต้องการประชาชาติไทย เราจำเป็นต้องพร้อมใจกันสร้างเพิ่มเติมให้ดีขึ้นกว่าเดิม ช่วยกันปรับปรุงไปจนกว่าเราทุกคนจะพอใจหรืออย่างน้อยก็จะได้ระดับเสมออารยะประเทศ...” (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, ปีที่ 1 แฟ้มที่ 35/1 เรื่อง คำวิงวอนของนายกรัฐมนตรีแด่พี่น้องสตรีไทย อ้างใน แกมสุข นุ่มนนท์, : 55 – 56)

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้พยายามสร้างแบบแผนการสร้างชาติในรูปแบบต่าง ๆ โดยเน้นไปที่การปรับสังคมไทยด้วยการสร้าง “วัฒนธรรมไทย” โดยความมีวัฒนธรรม หมายถึง “การมีหัวใจเป็นไทยจริง ๆ รักไทยจริง ๆ จะทำอะไรก็ต้องเพื่อไทยจริง ๆ...”

รัฐบาลภายใต้การนำของ จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ริเริ่มวางนโยบายสร้างชาติไทยอย่างมีแบบแผนขั้นต่อนค่อยเป็นค่อยไป โดยพยายามปลูกและกระตุ้นเตือนจิตสำนึกของประชาชนให้รู้สึกว่ ตนกำลังอยู่ในสังคมสมัยใหม่ที่ยิ่งใหญ่กว่า และมีอารยะกว่า รัฐบาลมีวิธีการทำให้คนในสังคมตระหนักว่า มีการเปลี่ยนแปลงมีการปรับปรุง และมีการกระตุ้นเตือนให้เกิดพลังรักและภาคภูมิใจในความเป็นชาติไทย (แถมสุข นุ่มนนท์, 2544: 56) การดำเนินนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ใช้วิธีการชักนำใ้มน้าวและกระตุ้นให้คนไทยเกิดความตื่นตัวมากกว่าการใช้วิธีการเฉียบขาดกับประชาชน

มูลเหตุในการดำเนินนโยบายสร้างชาติ

จอมพล ป. พิบูลสงครามขึ้นมาเป็นผู้นำของประเทศในขณะที่สถานการณ์ภายในและภายนอกประเทศ มีแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อความมีเสถียรภาพของตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามและรัฐบาลกล่าวคือ

1. สถานการณ์ภายในประเทศ เหตุการณ์ทางการเมืองในสังคมไทยขณะนั้นเกิดความไม่มั่นคงในการรักษาอำนาจทางการเมืองของฝ่ายรัฐบาล ซึ่งเห็นได้จากการลาออกของรัฐบาลพระยาพหลพลพยุหเสนาที่แพ้มติสภาผู้แทนราษฎรในญัตติสนับสนุนพระราชบัญญัติงบประมาณแผ่นดิน ของนายถวิล อุดล ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้นรัฐบาลมีเสียงสนับสนุนจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ 2 คณะราษฎรที่อยู่ฝ่ายรัฐบาลมีความหวังว่า ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้นำประเทศจากพระยาพหลพลพยุหเสนามาเป็นจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาจสามารถแก้ปัญหาความไม่มั่นคงทางการเมืองขณะนั้นได้ เนื่องจากจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นบุคคลที่มีความเหมาะสมในความสามารถทางการเมือง และการสนับสนุนจากฝ่ายทหาร

ภายหลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ดำเนินการปราบปรามศัตรูทางการเมืองของตนโดยใช้ตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมที่ตนดำรงตำแหน่งอยู่ในขณะนั้น เป็นเครื่องมือสนับสนุนการกำจัดศัตรูทางการเมืองของตน โดยใช้การตั้งศาลพิเศษขึ้นมาพิจารณาโทษผู้ถูกกล่าวว่าเป็นกบฏ ซึ่งผลการตัดสินนักโทษเหล่านั้นมีทั้งถูกตัดสินประหารชีวิต เนรเทศ และถูกจำคุก

ผลจากการดำเนินการปราบปรามศัตรูทางการเมืองอย่างรุนแรงของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทำให้ศัตรูของรัฐบาลและคณะราษฎรเกิดความรู้สึกหวั่นเกรงในอิทธิพลของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มาตราการอันรุนแรงและเฉียบขาดครั้งนี้ สร้างความรู้สึกหวั่นในอำนาจของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม และเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ไม่เห็นด้วยกับมาตรการเช่นนี้ ถึงกับได้รับการขนานนามว่าเป็น ยุคทมิฬ ซึ่งการตั้งศาลพิเศษขึ้นเพื่อพิจารณาคดีศัตรูทางการเมืองของรัฐบาลมิใช่เรื่องใหม่ กล่าวคือ ในอดีตได้เคยมีการตั้งศาลพิเศษขึ้นมาแล้วหลายครั้ง เช่น คดีกบฏ ร.ศ.130 หรือ ปี พ.ศ. 2454 ในสมัยรัชกาลที่ 6 คดีกบฏวรวเดช พ.ศ. 2476 ซึ่งมีจำเลยถึง 318 คน และถูกลงโทษ 154 คน หรือคดีกบฏนายสิบ พ.ศ. 2478 แต่คดีดังกล่าวผู้ต้องโทษถูกตัดสินอย่างรุนแรงที่สุดก็แค่จำคุกตลอดชีวิต (ยกเว้น พ.ศ. 2478 ที่มีผู้ถูกประหารชีวิตเพียง 1 ราย แต่ก็เป็นคนดีเล็กในความทรงจำของผู้คน) แต่การตัดสินประหารชีวิต ถึง 18 คน ในคราวเดียว นับได้ว่าเป็นเรื่องที่ร้ายแรงมากในความรู้สึกของคนไทยในขณะนั้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2538: 191)

ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องสร้างภาพพจน์ที่ดีของรัฐบาลให้ประชาชนเกิดความรู้สึกที่ดี สร้างความนิยมในหมู่ประชาชนต่อการบริหารงานของรัฐบาล เพราะการสร้างการยอมรับในหมู่ประชาชนเป็นสิ่งสำคัญที่รัฐบาลจำเป็นต้องกระทำ สร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลในการเข้ามามีอำนาจทางการเมืองและ การรักษาอำนาจทางการเมืองของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ดังนั้นในช่วงแรกของการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้นนอกจากจะใช้มาตรการอย่างเด็ดขาดในการกำจัด ศัตรูทางการเมืองของตน แล้ว ในขณะเดียวกัน จอมพล ป. พิบูลสงครามยังได้พยายามสร้างฐานะความมั่นคง และสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาลของตนเอง และระบอบใหม่ของผู้นำใหม่ นั่นก็คือ ตัวจอมพล ป. พิบูลสงครามนั่นเอง และเพื่อสร้างความเข้าใจให้กับประชาชน จอมพล ป. พิบูลสงครามจึงพยายามที่จะแสดงให้ประชาชนเห็นว่า รัฐบาลนี้เป็นรัฐบาลนี้เป็นรัฐบาลของประชาชน และรัฐบาลจะพยายามดำเนินการทุกอย่างเพื่อประโยชน์ของประชาชนคนไทย

2. สถานการณ์ภายนอกประเทศ ภายหลังจากที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ามาบริหารประเทศได้ไม่นานก็เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ขึ้นในทวีปยุโรป และมีเหตุจำเป็นตามคำกล่าวอ้างของจอมพล ป. พิบูลสงครามที่ทำให้ประเทศไทยต้องประกาศสงครามกับอังกฤษและอเมริกา โดยร่วมเป็นพันธมิตรกับประเทศญี่ปุ่น จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ใช้แรงกระตุ้นในเรื่องชาตินิยม

เข้ามากระตุ้นให้คนไทยเกิดความรักชาติโดยมุ่งเป้าหมายไปที่ประเทศอังกฤษ โดยทำความไปถึง การที่อังกฤษบีบบังคับเอาดินแดนของประเทศไทยไป ตลอดจนบังคับทำสัญญาทางพระราชไมตรี กับไทย ซึ่งทำให้เราหมดอำนาจในการเก็บภาษีศุลกากร และอำนาจในทางศาลกับชาวต่างชาติ เป็นต้น เมื่อโจมตีอังกฤษแล้วก็เรียกร้องให้คนไทยรักชาติมีความสามัคคี และเชื้อเพลิงรัฐบาล ผู้นำ ประกาศ (จุลลา งอนรณ, 2513: 61)

วิธีการส่งเสริมชาตินิยมโดยการกล่าวโจมตีฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น รัฐบาลได้ดำเนินการ อย่างเปิดเผยเพื่อเร่งเร้าให้คนไทยเกิดความรู้สึกชาตินิยม สนับสนุนสู่ความสามัคคีในชาติในขณะ เดียวกันรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามก็ได้ต่อต้านญี่ปุ่นโดยทางอ้อม ในขณะที่เบื้องหน้าแสดง ตัวว่าเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น ทางรัฐบาลได้เตรียมพร้อมอยู่เสมอว่าจะมิให้ญี่ปุ่นมาปลดอาวุธไทย ได้ โดยตกลงว่า หากปลดอาวุธกองทัพไทยเวลาใด วันนั้นก็จะเป็นวันที่ไทยจะทำการขับไล่ญี่ปุ่น (สมุทร สุรักษกะ, 2507: 314)

อาจกล่าวได้ว่าในขณะที่ภายนอกประเทศไทยทำศึกกับฝ่ายพันธมิตร ภายในประเทศ เองก็ต้องทำศึกกับญี่ปุ่นซึ่งเป็นฝ่ายพันธมิตรของตนเอง โดยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ กระตุ้นความรู้สึกรักชาตินิยมผ่านทางคำปราศรัย คำขวัญ และการออกนโยบายต่าง ๆ ในการสร้าง ชาตินิยมไทยจากบันทึกของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ส่งให้กับบรรณาธิการ หนังสือพิมพ์ใน เดือนกันยายน พ.ศ. 2488 มีใจความว่า

“รัฐบาลได้พยายามขัดขวางวิตรอนกำลังญี่ปุ่น โดยไม่ให้ความสะดวกเกี่ยวกับเรื่อง อุปโภคบริโภค สถานการณ์ที่อยู่อาศัย ตลอดจนขัดขวางการคมนาคม การสร้างถนนหนทาง และการ สื่อสารของญี่ปุ่น ในด้านคนไทยก็พยายามกระตุ้นในทางวัฒนธรรม ภาษา และเรื่องราวต่าง ๆ ให้ คงความเป็นไทยไว้ ในขณะเดียวกันก็พยายามติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรให้ความช่วยเหลือพวก เสรีไทยและสะสมกำลังเพื่อเตรียมรบกับญี่ปุ่นในขั้นสุดท้าย” (จรูญ ภูวานนท์, 2502: 425 – 439)

นอกจากนี้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังได้ออกนโยบายที่ต่อต้านญี่ปุ่น เช่น การส่งเสริมวัฒนธรรมไทย แนะนำให้ประชาชนสวมหมวกและรองเท้า ให้เลิกนุ่งโจงกระเบน ตลอด จนเกณฑ์ให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้เรียนหนังสือ เลิกกินหมาก ทั้งนี้เพื่อมิให้ญี่ปุ่นเข้ามาลึนชาติ ไทยในทางวัฒนธรรม (สิริ เปรมจิตต์, 2505: 235 – 236) และพยายามสร้างความเป็นสังคมสมัย ใหม่ที่มีวัฒนธรรมทัดเทียมกับชาติอื่น ๆ ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลมีนโยบายที่จะใช้เพชรบูรณ์เป็นปราการ

สุดท้ายในการต่อสู้กับญี่ปุ่น โดยจัดเตรียมการจะย้ายเมืองหลวงไปเพชรบูรณ์และชนบทภัยสิ้นอันมีค่าของชาติไปเก็บไว้ที่นั่นในระหว่างสงคราม และยังได้ถือเป็นข้ออ้างในการนำกำลังทหารไปไว้ที่นั่นได้ กล่าวกันว่า เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องที่ไม่อาจชี้แจงกับประชาชนได้ในขณะนั้น (ไทยน้อย, 2509: 461)

สถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศดังที่กล่าวมาข้างต้น เป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้รัฐบาลจำเป็นที่จะต้องดำเนินนโยบายบางอย่างเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติและของรัฐบาลควบคู่กันไป ซึ่งนโยบายนั้นต้องแสดงให้เห็นด้วย นโยบายนั้นรัฐบาลดำเนินการไปเพื่อผลประโยชน์ของประเทศชาติ และประชาชนเป็นสำคัญ

นอกจากจอมพลป. พิบูลสงคราม จะทำการกำจัดศัตรูทางการเมืองของตนและของรัฐบาลแล้ว จอมพลป. พิบูลสงครามได้เข้าไปร่วมเล่นการเมืองในระดับมหาชน โดยการเสนอวัฒนธรรมการเมืองใหม่ สร้างพลังสนับสนุนรัฐบาล อันเป็นส่วนหนึ่งลัทธิชาตินิยม และลัทธิทหาร โดยผ่านการปลุกจิตสำนึกของมวลชนรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามพยายามชี้ให้เห็นว่า สมัยของท่านเป็นสมัยของสังคมใหม่และการสร้างชาติ มาตรการหลาย ๆ อย่างที่ปรากฏผ่านออกมาจากสำนักนายกรัฐมนตรี และกรมโฆษณาการ จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ผนวกเอาแนวคิดเรื่องประชาธิปไตยของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เข้ากับแนวคิดเรื่องชาตินิยม ซึ่งมีทหารเป็นผู้นำ และเน้นถึงเผ่าพันธุ์ไทย อันเป็นความรู้สึกร่วมของรัฐบาล และสภาผู้แทนราษฎรในสมัยนั้น และ จอมพล ป. พิบูลสงครามก็ตั้งใจที่จะหยิบยกขึ้นมาใช้เป็นนโยบายของรัฐบาล (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2538: 174 – 176)

เมื่อรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงครามมีความพร้อมในอำนาจทางการเมืองแล้ว จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เริ่มปลุกกระดมมติมหาชน ด้วยการสร้างความสำนึกในเรื่องชาติ ไว้เป็นพลังสนับสนุนฐานะของตนเอง สร้างความชอบธรรมทางการเมืองในกับตัวเอง โดยคนไทยได้รับการกระตุ้นเตือนอยู่ตลอดเวลาว่า กำลังอยู่ในประเทศสยามสมัยใหม่ ซึ่งกำลังพัฒนาตนเองและประเทศไปสู่ความเป็นสากล

กระบวนการสร้างชาติของ จอมพลป. พิบูลสงคราม ได้ดำเนินไปอย่างรวดเร็วโดยรัฐบาลออกนโยบายมาในรูปของรัฐนิยม ถือเป็นคำสั่งที่ประชาชนต้องพร้อมใจกันปฏิบัติ เป็นคำสั่งของรัฐบาล บอกความต้องการว่าจะให้ประชาชนปฏิบัติตนอย่างไร ในคำจำกัดความของรัฐนิยม

นั้น รัฐบาลของจอมพล. พิบูลสงครามได้กำหนดไว้ว่า รัฐนิยมมีลักษณะเช่นเดียวกับพระราช
 นิยมในสมัยโบราณผิดกันแต่ว่าพระราชนิยมเป็นมติของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ส่วนรัฐนิยม
 เป็นมติของรัฐซึ่งตั้งขึ้นโดยอนุโลมตามมติมหาชนเป็นประเพณีประจำชาติ (ผาณิต รวมศิลป์,
 2521: 64)

รัฐบาลจอมพล. พิบูลสงคราม ได้วางกรอบของรัฐนิยม คือ แนวทางที่รัฐบาล
 กำหนดขึ้นเพื่อปรับปรุงแก้ไขวัฒนธรรมบางอย่างของชาติไทย เพื่อให้เป็นหลักให้ประชาชนได้ยึด
 ถือและปฏิบัติตาม (แผนก สลว. ปีกที่ 156 แฟ้มที่ 9/156 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำแหวม 2521 :
 171) โดยรัฐบาลมอบประเด็นความต้องการในแต่ละเรื่องไว้ในรัฐนิยมแต่ละฉบับ และให้คณะ
 กรรมการรัฐนิยมพิจารณาร่างให้เหมาะสม สำหรับบุคคลที่ได้รับมอบหมาย ให้ดำเนินการเกี่ยวกับ
 รัฐนิมนั้น ประกอบด้วย

1) หลวงวิจิตรวาทการ	เป็นประธานกรรมการ
2) ชุนสมาหารทิศะคดี	เป็นกรรมการ
3) นายพันโท ประยูร ภมรมนตรี	เป็นกรรมการ
4) นายพันเอกหลวงสถุขฤใยยุทธศิลป์	เป็นกรรมการ
5) นานพันตำรวจโท ชุนศรีศรากร	เป็นกรรมการ

นับจากเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2482 ถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2485 รัฐบาลจอมพล.
 พิบูลสงคราม ได้ออกรัฐนิยมทั้งสิ้น 12 ฉบับ ซึ่งแยกออกเป็น 2 ลักษณะสำคัญ คือปลูกฝังความ
 นิยมไทยในหมู่คนไทย ได้แก่ รัฐนิยมฉบับที่ 1 – 6 และการชักชวนให้ประชาชนร่วมกันสร้างชาติใน
 ด้านต่าง ๆ ได้แก่ รัฐนิยมฉบับที่ 7 – 11 (เทียมจันทร์ อ่ำแหวม, 2521: 172) รัฐบาลจอมพล.
 พิบูลสงคราม ได้ออกรัฐนิยมไว้ดังนี้

ฉบับที่ 1	เรื่องการใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ (24 มิถุนายน พ.ศ. 2482)
ฉบับที่ 2	เรื่องการป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ (3 มกราคม พ.ศ. 2482)
ฉบับที่ 3	เรื่องการเรียกชื่อชาวไทย (2 สิงหาคม พ.ศ. 2482)
ฉบับที่ 4	เรื่องการเคารพธงชาติ เพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี (8
กันยายน พ.ศ. 2482)
ฉบับที่ 5	เรื่องให้ชาวไทยพยายามใช้เครื่องอุปโภคบริโภคที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นใน
ประเทศไทย (1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2482)

ฉบับที่ 6	เรื่องทำนองและเนื้อร้องเพลงชาติ (10 ธันวาคม พ.ศ. 2482)
ฉบับที่ 7	เรื่องชักชวนให้ชาวไทยร่วมกันสร้างชาติ (21 มีนาคม พ.ศ. 2483)
ฉบับที่ 8	เรื่องสรรเสริญพระบารมี (1 เมษายน พ.ศ. 2483)
ฉบับที่ 9	เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี(24 มิถุนายน พ.ศ. 2483)
ฉบับที่ 10	เรื่องการแต่งกายของประชาชนชาวไทย (15 มกราคม พ.ศ. 2484)
ฉบับที่ 11	เรื่องกิจประจำวันของคนไทย (8 กันยายน พ.ศ. 2484)
ฉบับที่ 12	เรื่องความช่วยเหลือคุ้มครองเด็ก คนชรา และคนทุพพลภาพ (28 มกราคม พ.ศ. 2485) (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในภาคผนวก)

รัฐนิยมทั้ง 12 ฉบับนี้ถึงเป็นหลักการและคติในการสร้างจิตใจตลอดจนศีลธรรมอันดีงามในการดำเนินชีวิตในสังคมไทยใหม่ และเพื่อให้เห็นความใหม่ในยุคก้าวหน้า รัฐบาลพยายามทิ้งประเพณีและความเชื่อถือต่าง ๆ ในอดีตออกไป เช่น เปลี่ยนชื่อประเทศใหม่ จากสยาม มาเป็นประเทศไทย เปลี่ยนวันขึ้นปีใหม่ จากเดิมวันที่ 13 เมษายน มาเป็น 1 มกราคม ตามวันขึ้นปีใหม่สากล ประกาศใช้ประชาชน วันที่ 24 มิถุนายน วันเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรให้เป็นวันชาติ เปลี่ยนเนื้อร้องและทำนองเพลงชาติและเพลงสรรเสริญพระบารมีให้เข้ากับสังคมใหม่ให้กระทัดรัดเหมาะสม

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ออกรัฐนิยมที่ต้องการให้ประชาชนทำการเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยให้เข้าสู่สังคมสมัยใหม่ เช่น ต้องยกย่องภาษาและหนังสือไทย ต้องรู้จักเคารพเพลงชาติ และยืนตรงเคารพธงชาติไทยทุกเช้าเวลา 8.00 น. คนไทยในสังคมใหม่ต้องมีน้ำใจเมื่อแผ่ช่วยเหลือผู้ที่เยาว์วัย คนชรา และคนทุพพลภาพ แม้กระทั่งในสวนที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน รัฐบาลก็จัดแบ่งเวลาให้เสร็จเรียบร้อย โดยแบ่งเวลาวันหนึ่งออกเป็น 3 ส่วน ส่วนหนึ่งไว้สำหรับปฏิบัติงานอาชีพ อีกส่วนหนึ่งไว้สำหรับปฏิบัติชีวิตส่วนตัว และในส่วนสุดท้ายมีไว้สำหรับพักผ่อน นอนหลับในส่วนเรื่องอาหารการกิน ก็ควรกินวันละ 4 มื้อ นอนวันละ 6 – 8 ชั่วโมง รู้จักออกกำลังกาย ทำสวนครัว เลี้ยงสัตว์ ปลูกต้นไม้ ใฝ่หาปราชัย กับญาติสนิทมิตรสหาย ฟังวิทยุกรรมโฆษณากาญ และในวันว่าง ก็ให้อ่านหนังสือ หรือไม่ก็สงบจิตใจฟังเทศน์ฟังธรรม (แถมสุข นุ่มนนท์ , 2544: 62 – 63)

การดำเนินนโยบายชาตินิยมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

สามารถแบ่งการดำเนินนโยบายชาตินิยมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. นโยบายชาตินิยมทางด้านการเมือง

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่ารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามภายหลังจากที่ได้เข้ามาบริหารประเทศแล้ว รัฐบาลได้ดำเนินนโยบายชาตินิยมโดยกระตุ้นให้คนไทย เรียกร้องดินแดนคืนจากฝรั่งเศส ซึ่งก็ได้รับการสนับสนุนอย่างดีจากประชาชน คณะรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีวิธีการโฆษณากระตุ้นใจประชาชนให้มีความรู้สึกชาตินิยม จึงทำให้ประชาชนมีความต้องการบางอย่างเพื่อนำดินแดนกลับคืนมา จึงทำให้รัฐบาลตกอยู่ในภาวะจำยอมต้องดำเนินมาตรการการรุนแรงเพื่อสนองความต้องการของประชาชน ทั้งที่รัฐบาลไม่ประสงค์จะทำการสู้รบกับฝรั่งเศสดังคำกล่าวปราศรัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในวันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2483 และการประชุมคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484 ซึ่งมีใจความ ดังนี้

“พี่น้องทั้งหลายต้องจำไว้เสมอว่าชาติไทยของเรานั้นเป็นชาติเลือดนักรบ แต่โบราณกาล แต่เป็นเลือดนักรบที่ประกอบด้วยความเยือกเย็น และสุขุมคัมภีรภาพ แม้จะทำได้ก็ต้องพยายามให้เสียกำลังและเลือดเนื้อเพียงเพื่อเฉพาะในเมื่อเราไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ ถึงกระนั้นก็ต้องหลีกเลี่ยงการเสียกำลัง เลือดเนื้อจากมากมาเป็นน้อยที่สุด ข้าพเจ้าขอว่าตัวอย่างการกระทำสมัยสมเด็จพระนเรศวรและสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อคราวที่ท่านกู้ประเทศไทยนั้นมาอ้างเป็นบัดดัดฐาน ข้าพเจ้าเชื่ออย่างแน่วแน่ว่าความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของบรรพบุรุษของเราในคราวนั้น ได้เป็นไปด้วยความกล้าหาญ ใจเย็น มีสติสัมปชัญญะ ไคร่ครวญโดยรอบคอบ มีความสุขุมหนักแน่น เป็นมูลฐาน จึงก่อให้เกิดความสำเร็จในการกู้ชาติได้ดี...

...ความจริงที่ขอคืนแดนไป ไม่ได้ตั้งใจจะรบ การรบครั้งนี้ขัดกับเจตนาของข้าพเจ้า แต่ก็เป็นไปแล้ว ความจริงที่ขอไป เพราะเมื่อสถานการณ์ของโลกเปลี่ยนไป เราก็จะยุแหยให้ยุ่งเท่านั้น แต่ประชาชนไม่รู้จัก ข้าพเจ้าพูดนั้นเสมอมาให้ใจเย็น ๆ ซ้ำ ๆ นาน ๆ ไปคงได้ดินแดนคืน แต่ข้าพเจ้าไม่ได้ว่าจะทำอะไร การรบครั้งนี้รบโดยไม่ตั้งใจ...” (คำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี

กล่าวแก่ประชาชน วันที่ 20 ตุลาคม พ.ศ. 2483 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อำแหง, 2521: 175 – 176)

นอกจากนี้รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ใช้นโยบายทางชาตินิยม โดยผ่านการใช้วิธีเปลี่ยนชื่อประเทศ เพื่อให้มีความหมายไปในทางแสดงความยิ่งใหญ่ของประเทศชาติ ซึ่งได้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญว่าด้วยซึ่งประเทศเสียใหม่จากสยามเป็นไทย ประกาศใช้ในการราชกิจจานุเบกษา มีใจความว่า

“โดยที่สภาผู้แทนราษฎรลงมติว่า สมควรเรียกนามประกาศให้ต้องตามชื่อ เชื้อชาติ และความนิยมของประชาชน จึงได้ให้เสียนามประเทศว่า ประเทศไทย และบทแห่งรัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายอื่นใดซึ่งใช้คำว่าสยาม ให้ใช้คำว่าไทยแทน” (รับธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติมว่าด้วยนามประเทศ ราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ 56 อ้างถึงใน จุลลา งอนรถ, 2513: 68)

ซึ่งนับได้ว่าเป็นนโยบายแรกเริ่มของรัฐบาลใน การเสริมสร้างแนวคิดเรื่องชาตินิยมขึ้น ในหมู่คนไทย โดยพยายามดึงความจงรักภักดีของประชาชนจากศูนย์อำนาจเดิม คือ พระมหากษัตริย์ มารวมอยู่ที่ประเทศไทย ซึ่งการเปลี่ยนชื่อใหม่นี้ เป็นการกระตุ้นให้คนไทย เกิดภาคภูมิใจในชาติของตน และความยิ่งใหญ่ในอดีต ซึ่งเมื่อเกิดการร่วมมือกันประสานความคิดเกิดความสามัคคีในหมู่คนไทย ก็จะทำให้รัฐบาลมีฐานะทางการเมืองที่มั่นคงมากขึ้น

ภายหลังจากที่ได้มีการเปลี่ยนชื่อประเทศแล้ว รัฐบาลได้ดำเนินการจัดให้มีการประกวดเพลงชาติขึ้นใหม่ ซึ่งเพลงชาติของไทยมีมาตั้งแต่หลังมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 โดยขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธ์) เป็นผู้แต่งเนื้อเรื่อง และพระเจนดุริยางค์ (นิติวาทะกร) เป็นผู้แต่งทำนอง ซึ่งมีการใช้ร้องกันมาจนถึงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีมติให้เปลี่ยนเพลงชาติใหม่โดยผ่านคำประกาศ มีข้อความ ดังนี้

“ด้วยคณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาและลงมติว่า บัดนี้ประกาศสยามได้เปลี่ยนชื่อว่าเป็นประเทศไทยแล้ว (รัฐนิยมที่ 1 ประเทศสยาม เปลี่ยนเป็นประเทศไทย เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2482) ดังนั้นจึงสมควรจะได้มีเนื้อร้องเพลงชาติขึ้นใหม่ และโดยเหตุที่เพลงชาติเป็นสิ่งสำคัญซึ่งเป็นการแสดงความเป็นเอกราชของชาติไทย อย่างหนึ่ง จึงเป็นการสมควรที่จะให้ประชาชน ทั่วไป ได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นในการประดิษฐ์เนื้อร้องเพลงขึ้นใหม่ด้วย สำนักงานโฆษณาการจึง

ขอประกาศให้แต่งเนื้อร้องเพลงชาติเข้าประกวด (ประเพณีไทยโบราณ อ้างถึงใน จุลลา อนุรต, 2513: 69)

ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเนื้อร้องเพลงชาติใหม่ขึ้น รัฐบาลพยายามเน้นไปที่การทำให้เกิดความรู้สึกเศร้าใจ เกิดความตื่นตัวในประเทศชาติ รักชาติ ดังนั้น การที่รัฐบาลจัดให้มีการประกวดแต่งเพลงชาติใหม่นั้น เท่ากับเป็นการกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรักชาติ ซึ่งนับได้ว่า เป็นวิธีการส่งเสริมชาตินิยมที่ใช้ได้ผลในระดับหนึ่ง

2. นโยบายชาตินิยมทางด้านวัฒนธรรมและสังคม

ลักษณะสังคมไทยในอดีตนั้นเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มีชีวิตความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตองมากมาย และมักไม่ค่อยรับการเปลี่ยนแปลงหรือความคิดใหม่ ๆ มักทำสิ่งต่าง ๆ ตามที่เคยทำมาสมัยบรรพบุรุษ ด้วยเหตุนี้ทำให้สังคมไทยในสมัยนั้น คิดถึงการเปลี่ยนแปลงว่าเป็นสิ่งใหม่ ชีวิตความเป็นอยู่ก็ไม่มีแบบแผนใด ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะที่จอมพล ป. พิบูลสงครามพิจารณาแล้วเห็นว่า ลักษณะดังกล่าวมีส่วนถ่วงความเจริญของประเทศ เพราะตั้งแต่เกิดไม่เห็นเมืองไทยมีอะไรดีขึ้น ไม่ว่าจะ เป็นบุคลิกภาพ ความเป็นอยู่ของประชาชน อาหารการกิน การประพฤติปฏิบัติ ขาดระเบียบวินัย และอนามัย ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องปรับปรุงแก้ไขวัฒนธรรมบางอย่างเพื่อให้เหมาะสมแก่สถานการณ์ของบ้านเมืองในขณะนั้น

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของวัฒนธรรมว่ามีความสำคัญต่อประเทศ ไว้ว่า

“... เราจำเป็นต้องมีวัฒนธรรมให้เสมอกับชาติอื่นๆ ถ้ามีจะนั้นจะไม่มีใครอยากมาติดต่อด้วย หรือถ้ามาติดต่อด้วยก็มาในฐานะที่เป็นผู้มีความเจริญมากกว่าเรา กระทำให้เราเป็นชาติที่ปราศจากเกียรติยศ อยู่ในฐานะที่ต่ำต้อย และในที่สุดก็ต้องถูกบังคับให้อยู่ในอำนาจ แต่ถ้าวัฒนธรรมดีเท่ากัน เราก็สามารถจะรักษาเกียรติศักดิ์ ความเป็นเอกราชและทุกสิ่งทุกอย่างของเราไว้ได้...” (รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 49/244 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ้าแหว, 2521: 197)

รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2485 ทำหน้าที่สั่งสอนอบรม และปลูกฝังความรักชาติให้แก่ประชาชน ซึ่งแบ่งงานออกเป็น 5 หน่วย คือ

1. สำนักงานวัฒนธรรมทางจิตใจ
2. สำนักงานวัฒนธรรมทางระเบียบ ประเพณี
3. สำนักงานวัฒนธรรมทางศิลปกรรม
4. สำนักงานวัฒนธรรมทางวรรณกรรม
5. สำนักงานวัฒนธรรมฝ่ายหญิง (พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 60 ตอนที่ 1 อ่างถึงใน แดมสุข นุ่มนนท์, 2544: 79)

การเปลี่ยนแปลงในด้านสังคม และวัฒนธรรมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นได้ใช้วิธีการสร้างวัฒนธรรมไทย ด้วยการนำวัฒนธรรมบางอย่างของตะวันตกมาประยุกต์ใช้ควบคู่ไปกับวัฒนธรรมไทย เพื่อให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ที่ทันสมัย เข้ากันกับเหตุการณ์ในขณะนั้นด้วยเหตุนี้ลักษณะวัฒนธรรมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีลักษณะผสมผสานในการรักษาเอกลักษณ์ความเป็นไทยควบคู่ไปกับการทำประเทศให้เป็นตะวันตก เช่น การปรับปรุงตัวอักษรไทย ให้เหลือสระและพยัญชนะแค่ 31 ตัวเท่านั้น เพื่อความสะดวกในการเรียน ในเรื่องการแต่งกายก็ควรแต่งกายให้เรียบร้อยดูมีระเบียบ สุภาพ เรียบร้อย ทั้งบุรุษและสตรี ในเรื่องกิริยามารยาทก็ต้องแสดงออกไปในทางที่ดี เพราะกิริยามารยาทที่แสดงออกมานั้นเป็นสิ่งที่สามารถมองเห็นได้ง่าย รัฐบาลมีการจัดตารางเวลาให้กับประชาชน แบ่งเวลาในการทำกิจกรรมแต่ละอย่างให้แก่ประชาชน พร้อมกันนั้น ก็ได้มีการยกเลิกประเพณีบางอย่างที่ถูกมองว่าล้าหลัง เช่น การกินหมาก ซึ่งรัฐบาลให้เหตุผลว่าไม่มีประโยชน์ในทางโภชนาการ และยังทำลายสุขภาพ สร้างความสกปรกให้กับตนเองและสถานที่ต่าง ๆ

นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ทำการยกเลิกบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามมีความเห็นว่า รุานันดรศักดิ์ไม่ก่อให้เกิดเอกสิทธิ์แต่อย่างใด บุคคลย่อมเสมอภาคกันในทางกฎหมายจึงประกาศยกเลิกบรรดาศักดิ์อันมีราชทินนามเป็น เจ้าพระยา พระยา พระ หลวง ขุน เป็นต้น นอกจากนี้รัฐบาลยังพยายามยกย่องฐานะและบทบาทของสตรีไทยให้มีฐานะสูงขึ้นจากเดิม สตรีสามารถเข้ามามีบทบาทในกิจการสำคัญ ๆ ของประเทศ ดังคำกล่าว ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต่อสตรีไทยว่า

“ขอวอนให้สตรีไทยเป็นดอกไม้งาม นำชาติไทยเป็นมหาอำนาจ” (สมุดสังราชการฝ่ายพลเรือน เล่ม 2 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำแหว, 2521: 214)

เครื่องมือของรัฐบาลที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นำมาใช้ก็คือ การโฆษณาชวนเชื่อให้เชื่อผู้นำ โดยการใช้สื่อใหม่ในรูปของเทคโนโลยี และวัฒนธรรมเท่าที่จะมีในสมัยนั้น ซึ่งก็คือ การใช้วิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการ บทเพลง และละครโดยกรมศิลปากร นอกจากนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังได้ใช้หนังสือพิมพ์ในการส่งเสริมภาพลักษณ์ของตนเอง หนังสือพิมพ์ทุกฉบับมีหน้าที่รับรองบัญชาจากเบื้องบน โฆษณาให้ประชาชนนิยมชมชอบในตัวผู้นำ ด้วยการลงคำขวัญต่างๆ ที่พิมพ์ลงบนหน้าแรกของหนังสือพิมพ์ ทุกฉบับและทุกวัน โดยใช้คำขวัญแตกต่างกันไป เช่น

นิกร	ใช้คำขวัญ	แนวพิบูลสงคราม
สุวันนภูมิ	ใช้คำขวัญ	ความปลอดภัยของชาติอยู่ที่เชื่อผู้นำ
ศรีกรุง	ใช้คำขวัญ	เชื่อพิบูลสงครามชาติไม่แตกสลาย
ประชามิตร	ใช้คำขวัญ	เชื่อพิบูลสงครามชาติปลอดภัย
ไทยราษฎร์	ใช้คำขวัญ	เชื่อพิบูลสงครามชาติไม่แตกแยก
ประมวณวัน	ใช้คำขวัญ	เชื่อผู้นำทำให้ชาติพ้นภัย
สุภาพบุรุษ	ใช้คำขวัญ	เชื่อมั่นในผู้นำ ชาติจะปลอดภัย
ข่าวภาพ	ใช้คำขวัญ	เชื่อและตามผู้นำชาติจะสวัสดิ์
ประชาชาติ	ใช้คำขวัญ	ความปลอดภัยของชาติอยู่ที่เชื่อ และทำตามท่านพิบูลสงคราม (แกมสุข นุ่มนนท์ , 2544: 73)

จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ทำหนังสือถึงคณะกรรมการจังหวัดทุกจังหวัดและอธิบดีกรมตำรวจให้สอดคล้องดูแลและตักเตือนให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และแนวทางที่รัฐบาลกำหนดขึ้นซึ่งถ้าประชาชนยังไม่พร้อมที่จะปฏิบัติตามก็ให้เจ้าหน้าที่พิจารณาเรื่องความเหมาะสม รัฐบาลไม่ต้องการให้ประชาชนเดือดร้อนมากนัก แต่ก็ต้องปฏิบัติตัวให้ถูกต้องตามวัฒนธรรมของชาติ

การปลุกระดมความคิดของมวลชนอีกรูปแบบหนึ่ง คือการใช้วิธีการปลุกจิตใจประชาชนด้วยบทเพลง และบทละครที่อิงประวัติศาสตร์ เพื่อทำให้คนไทยเกิดความสามัคคีรวมตัวกันเป็นน่านหนึ่งใจเดียวซึ่งในเรื่องเกี่ยวกับการปลุกระดมความคิดผ่านทางวรรณกรรมประเภทนี้ บุคคลที่มีบทบาทอย่างมาก คือ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งแต่งบทเพลง และบทละคร เช่น เรื่องเลือดสุพรรณ

ศึกกลาง มหาเทวี น่านเจ้า ฯลฯ ส่วนบทเพลง เช่น เพลงตื่นเถิดชาวไทย เลือดไทย ถิ่นไทย รักไทย รักชาติ เป็นต้น บทเพลงและบทละครนั้นมีลักษณะท่วงทำนอง ปลุกใจให้คนไทยตื่นตัวที่จะรักชาติไทย และรวมชาติไทยเข้าด้วยกัน ซึ่งจะขอยกตัวอย่างให้ดูพอเป็นสังเขป เช่น

เนื้อร้อง เพลงรักเมืองไทย มีดังนี้ (หลวงวิจิตรวาทการ , 2484: 100)

รักเมืองไทย	ชูชาติไทย
ทะนุบำรุง ให้งู้งเรือง	สมเป็นเมืองของไทย
เราชาวไทย เกิดเป็นไทย	ตายเพื่อไทย ๆ
ไม่เคยอ่อนน้อม	เราไม่ยอมแพ้ใคร
ศัตรูใจกล้า	มาแต่ทิศใด
ถ้าช่มเหงไทย	คงได้เห็นดี

และในเรื่องมหาเทวี มีท่อนหนึ่งกล่าววว่า

“พี่น้องชาติไทยทั้งหลาย ชาติของเราเป็นชาติยิ่งใหญ่มาแต่โบราณกาล แต่เราแตกฉานซ่านเซ็น แบ่งแยกไปเป็นบ้านเล็กบ้านน้อย จึงทำให้ชาติไทยของเราอ่อนแอลงไป ชนชาติไทยต้องทำความพยายามที่จะกลับรวมตัวใหม่ เพื่อให้ไทยมีเสถียรภาพ เพื่อให้ชาติไทยได้เป็นไทย สมชื่อของเรา...(หลวงวิจิตรวาทการ, 2506: 383)

และในเรื่องศึกกลาง ได้กล่าวถึง

แหลมทองไทยเข้าครองเป็นแดนไทย	แล้วย้ายแยก แดกกันไปเป็นสาขา
ไทยสยามอยู่แม่น้ำเจ้าพระยา	และปิง วัง ยมมนา น่าน นที
โขงสาครไทยก็ครองครองที่ดิน	สาละวินไทยใหญ่อยู่เป็นที่
ไทยอิสลามอยู่ลำน้ำ ภาชี	ต่อลงไปไทยก็มีอยู่เหมือนกัน
ขอพวกเราชาวไทยของแดนทอง	หมายใจปองผูกรักสมัครมั่น
ไทยสยามมุ่งจิตตึกัดสัมพันธ์	ผูกไมตรีทั่วกันในแหลมทอง

(หลวงวิจิตรวาทการ , 2506: 231)

จากตัวอย่างที่ยกมาให้ดูข้างต้นนั้น แสดงให้เห็นว่าในขณะนั้น นโยบายของรัฐบาล มีลักษณะส่งเสริมแนวความคิดเรื่องชาตินิยมในหมู่คนไทย ผ่านทางบทละครและบทเพลง เพื่อให้คนไทย รู้สึก ตระหนักในความเป็นคนไทยของคน ซึ่งนับได้ว่ามีอิทธิพลต่อ จิตใจ ของคนไทยในสมัยนั้นค่อนข้างมาก

3. นโยบายชาตินิยมทางด้านเศรษฐกิจ

รัฐบาลภายใต้การนำของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจมาเป็นตัวกระตุ้นให้คนไทยตื่นตัวในทางเศรษฐกิจ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้สร้างความมั่นคงทางการเมืองให้กับตนเองแล้ว โดยผ่านทาง การสนับสนุนของทหาร และการร่วมมือสนับสนุนของฐานกำลังทหารการเมืองอื่น ๆ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เอาลัทธิชาตินิยมเข้ามาปลูกเร้า และปลูกฝังให้กับประชาชนคนไทย เพื่อสร้างให้ประชาชนมาเป็นฐานสนับสนุนทางการเมืองให้แก่รัฐบาล หรืออาจเรียกว่าเป็น การสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐบาล ประจวบกับในช่วงเวลานั้นประเทศไทยเพิ่งจะเจรจาเลิกสนธิสัญญาความไม่เสมอภาคกับนานาชาติได้ สำเร็จตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2480 ซึ่งเป็นผลให้ประเทศไทยมีเสรีภาพอย่างสมบูรณ์ และมีฐานะเท่าเทียมกับประเทศต่าง ๆ ภายหลังจากการตกอยู่ในสภาพของการเสียเอกราชทางการศาล และทางภาษีอากรมาแล้ว (ปริดา ผูกพันธ์, 2516: 46)

รัฐบาลมองเห็นว่า ลัทธิชาตินิยมจะเป็นพลังในการเสริมสร้างความก้าวหน้าให้กับประเทศ เป็นพลังในการต่อต้านเพื่อป้องกัน และการรุกรานเพื่อสร้างชาติของคน ดังเช่นที่ลัทธิชาตินิยมในประเทศเยอรมันนี้ได้ช่วยสร้างเยอรมันให้เป็นปึกแผ่นมั่นคงและก้าวหน้า ดังเช่นเมื่อสถานการณ์ทั่วโลกกำลังเกิดวิกฤตขึ้น รัฐบาลไทยจึงจำเป็นต้องนำเอาลัทธิชาตินิยมมาปลูกฝังให้ การประชาชน (ปริชา ผูกพันธ์, 2516: 44) นอกจากนี้ลัทธิชาตินิยมยังเป็นเครื่องมือในการเรียกร้องความร่วมมือจากประชาชนได้อีกด้วย โดยการสร้างความคิดให้เกิดความเชื่อว่ลัทธิชาตินิยมเป็นสิ่งที่สร้างให้ประเทศชาติยิ่งใหญ่ (ปริญา อุดมทรัพย์, 2514: 6-7) ดังเห็นได้จากนโยบายต่าง ๆ ของรัฐบาลตลอดจน โครงการต่าง ๆ ในขณะนั้นว่ามีความผูกผันกับแนวคือเรื่องชาตินิยม ไม่ว่าจะ เป็นนโยบายชาตินิยมทางการเมือง สังคม และเศรษฐกิจ เพราะ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นบุคคลที่นิยมลัทธิฟาสซิสต์ของอิตาลี และลัทธิชาตินิยมของเยอรมัน ทั้งยังเป็นคนที่มีความมักใหญ่ใฝ่สูงทางการเมืองในการที่จะนำประเทศไปสู่ความยิ่งใหญ่ และต้องการสร้างประเทศไทยให้

เป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นที่จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องอาศัยแนวคิดเรื่องชาตินิยม มาเป็นเครื่องมือ ในการบรรลุวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ตามที่ได้

นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของ จอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ตั้งอยู่บนรากฐานของแนวคิดเรื่องชาตินิยมที่คำนึงถึงผลประโยชน์ของประเทศชาติเป็นสำคัญ รัฐบาลได้หันมาพัฒนาประเทศทางเศรษฐกิจให้มีความเจริญก้าวหน้าเทียบเท่ากับประเทศอื่น ๆ ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงครามถือว่าเป็นภาระหน้าที่สำคัญของรัฐบาลที่ต้องเร่งปรับปรุง (รายงานประชุมสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 3 / 2481 (สามัญ) อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำแหวง, 2521: 181) ดังนั้นจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ จากการใช้นโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจ ในการต่อต้านชาวต่างชาติที่เข้ามาอิทธิพลทางเศรษฐกิจในประเทศไทย และการส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ ให้กับคนไทย เพื่อให้เศรษฐกิจกลับมาอยู่ในมือคนไทย ดังเช่นในประกาศราชัยของนายกรัฐมนตรี เนื่องในวันอภิลักบิตสมัยแบ่งวัน ในวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2481 แผนกเก็บ สสร. ปีที่ 1 แฟ้มที่ 35/1 อ้างถึงใน เทียมจันทร์ อ่ำแหวง, 2521: 181)

“คนไทยทุกคนจะได้มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง ไม่เป็นคนเร่ร่อนไร้อาชีพ ไม่มีที่อยู่ด้วย คนไทยควรยึดอาชีพใดอาชีพหนึ่งเป็นหลัก ไม่ว่าจะประกอบกิจการ อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม หรือการทำงานกับรัฐวิสาหกิจก็ดี ถ้าคนไทยยังไม่กระตือรือร้นที่จะประกอบอาชีพ และรัฐบาลยังเฉยเมยอยู่ คงจะทำให้ชนต่างชาติเข้ามาแย่งอาชีพของคนไทยหมดไป คนไทยจะมีสภาพนอนกลางดิน กินกลางทราย”

อิทธิพลทางเศรษฐกิจในขณะนั้นถูกรอบงำ โดยชาวจีนเสียเป็นส่วนใหญ่ รัฐบาลเกรงว่า ถ้าพลังทางเศรษฐกิจตกอยู่กับบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งนั้น กลุ่มบุคคลนั้นก็ย่อมมีอำนาจที่จะควบคุม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ภายในสังคมไทยได้ รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงถือว่าปัญหานี้เป็นปัญหาที่มีความสำคัญ นอกจากนี้ในขณะนั้นในหมู่ชาวจีนเอง อิทธิพลของชาตินิยมกำลังแพร่หลายมากขึ้น เนื่องมาจากการปฏิวัติในสมัย ดร. ซุนยัตเซ็น รัฐบาลเกรงว่าชาวจีนจะเข้ามาครอบงำทางการเมืองในอนาคต รัฐบาลได้มีการนำเอาปัญหานี้เข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรี โดย จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กล่าวว่า

“ชาติของเราเสียเปรียบคนจีนเหลือเกิน เราบอกว่าเราเป็นคนไทย 14 ล้าน แต่อพยพมาจากที่ต่าง ๆ และผสมมากที่สุดมาจากจีน พวกเป็นจีนใหม่สำคัญมาก เช่น บี แอล ฮั่ว ตัวแกเป็น

จีนและเป็นผู้แทนจูงกิ่ง ลูกเป็นไทยเป็นอาจารย์จุฬาลงกรณ์ เรื่องเช่นนี้มีอีกหลายต่อหลายแห่ง ฉะนั้น ปัญหาเรื่องคนจีนและอิทธิพลของจีน ในการเมืองจึงมีความสำคัญมาก” (รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรีพิเศษ ครั้งที่ 5/5483 อ้างถึง ภาณิต วมศิลปี , 2521: 55)

ฉะนั้นจึงไม่ใช่เรื่องแปลกที่ชาวจีนจะตกเป็นเป้าหมายในการโจมตีและได้รับผลกระทบค่อนข้างมาก จากนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจมากกว่าสมัยใดที่ผ่านมา ถึงขนาดมีชาวนา รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงครามต้องการขับไล่ชาวจีนออกนอกประเทศ แต่รัฐบาลได้ออกมาปฏิเสธในเรื่องนี้ โดยแถลงว่า

“เราไม่ต้องการขับไล่หรือทำอะไร แก่ผู้อื่นในทางหักหาญยังไม่เป็นธรรมดา แต่เราต้องการความเป็นธรรมในการประกอบการทำมาหากินในประเทศไทยของคนไทย ให้เหมือนกับนานาชาติ ให้การสนับสนุนคนของเขา” (ขุนวิจิตรมาตรา , 2516: 341)

นอกจากนี้รัฐบาลยังมอบให้เป็นหน้าที่ของสำนักงาน โฆษณาการ ออกแถลงการณ์ที่แจ่มแจ้งเรื่องดังกล่าวกับคนจีน และสั่งให้คณะกรรมการจังหวัดนัดหมายชาวจีนที่มีชื่อเสียง หรือที่เป็นหัวหน้าในท้องถิ่นนั้นมาพบเพื่อชี้แจงปรับความเข้าใจ เพื่อให้ไปบอกแก่ชาวจีนอีกต่อหนึ่ง (คำสั่งกระทรวงมหาดไทยที่ 2631/2482 อ้างถึงใน ภาณิต วมศิลปี , 2521: 56) การดำเนินนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การดำเนินนโยบายภายในประเทศ และต่างประเทศด้านต่าง ๆ กล่าวถึงเป็นการก่อให้เกิดมติดมหาชนที่ให้การสนับสนุนรัฐบาล รัฐบาลพยายามทำให้ประชาชนเห็นว่า รัฐบาลกำลังจะทำให้เศรษฐกิจของประเทศดีขึ้น ทำให้คนไทยมีฐานะทางเศรษฐกิจดี

ในหัวข้อเรื่องนโยบายชาตินิยมทางเศรษฐกิจของรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงครามจะกล่าวอย่างละเอียดในบทถัดไป จะเห็นได้ว่า รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นได้นำเอานโยบายเข้ามาไว้อย่างแพร่หลาย ในการเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนมีความเป็นอันเดียวกัน โดยผู้มีบทบาทสำคัญที่ เป็นผู้คอยแนะแนวคิดเรื่องชาตินิยม เพื่อนำมาใช้จูงใจประชาชนคนไทย คือ หลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งเรื่องการได้สำเร็จแล้ว ก็จะทำให้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามมีเสถียรภาพทางการเมืองมั่นคงมากขึ้น และนำไปสู่พลังร่วมของคนไทยต่อไป รัฐบาลพยายามกระตุ้นให้ประชาชนมีความผูกพันยึดมั่นในชาติและเชื่อมั่นรัฐบาล ดังเช่นในคำกล่าวของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต่อชาวไทยคนหนึ่งมีใจความว่า

“การที่ชาติไทยของเราคงเป็นไทยอยู่ตลอดไปกับความปรารถนาของเราทุกคน ขออย่าได้เป็นใจว่าจะสำเร็จโดยอาศัยพึ่งผู้อื่น ตรงกันข้ามเราต้องหัดพึ่งชาติของตนเองเป็นเบื้องหน้า การเช่นนี้จึงขอให้พี่น้องทั้งหลายจงมั่นในชัยชนะ ด้วยการช่วยกันปกครองการงาน ทำงานจริง ๆ ไม่ใช่เพียงแค่การพูดอย่างเดียว ขอให้ทำตามรัฐบาล แกนนำด้วยความมานะอดทน.... (ประยูทธ สิทธิพันธ์, 2511 : 406-407)

และอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า

“.....ทั้งใคร่จะขอชวนให้ท่านทั้งหลายรับไปพิจารณาปลະปฏิบัติด้วย คือ

ก. นิยมไทย เพื่อมิให้ไทยนิยมต่างด้าว

ข. รักชาติไทย เพื่อมิให้ไทยไปรักชาติอื่น

ค. ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของคนไทย เพื่อมิให้ไปซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ของชาติอื่น” (ประยูทธ

สิทธิพันธ์, 2511: 417-418)

จะเห็นได้ว่าในสมัยนั้น วิธีกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดในหมู่คนไทยนั้น จะใช้วิธีการถ่ายทอดคำพูด หรือ แนวคิดของผู้นำประเทศ ซึ่งก็คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยผ่านคำกล่าวสุนทรพจน์คำปราศรัย กำหนดคำขวัญต่าง ๆ ตลอดจนจนออกเป็นประกาศของทางการว่าด้วยเรื่องนโยบายต่าง ๆ